Кр.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 34 (9409) | Суббота, февраль 9, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Чер ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеш, тоску беш чылдың шиитпирлиг чылында чаагай дүжүттү өстүрүп алган. Олар күрүнеге 12.106 тонна тарааны садып, планныг онаалдазын 152,1 хуу күүсеткен. Үрезинге болгаш мал чеминге хереглээр тарааны четчири-биле уруп алган.

Тарааны болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедири дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга Бии-Хем район тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң Кызыл тугу-биле кады 5 муң рубльдиң акша шаңналын алган.

Партияның болгаш чазактың шаңналын тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал дүүн Туран хоорайга болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугун болгаш акша шаңналын СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары эш В. Н. Филиппов байырлыг байдалга тывыскан.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында мал болгаш чер ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга улам идепкейлиг киржири-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Тарааның ниити чыылдазын 40 муң тонна чедирер, күрүнеге 5.850 тонна сүттү, 2860 тонна эътти, 312 тонна дүктү садар. Хуралдың киржикчилери хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринге бүзүрелдиин партияга болгаш чазакка илергейлээннер.

Ол-ла хуралга 1973 чылда мал чемин белеткээр талазы-биле социалистиг чарышка тиилекчи болганы дээш районга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун, 500 рубль акша шаңналын СЭКП обкомунуң ийиги секретары эш В. Н. Филиппов тывыскан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин болгаш өске-даа санал бергеннер тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле салдынган сорулгаларны күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилери улам эки ажылдаарын бүзүреткеннер.

М. ДҮЛҮШ.

КОЛХОЗТАРДА ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

Февраль айда республиканың чамдык колхозтарынга отчёттуг, а өскелеринге отчёт-соңгулдалыг хуралдар болуп эртер. Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында колхозтарның бүдүрүлге, ажыл-агый, саң-хөө талазы-биле ажыл-чорудулгазын колхозчуларның ниити хуралынга түңнеп чугаалажыр. Ол-ла хуралдарга тодарадыкчы дөрткү чылдың планнарын чедиишкинниг күүседир дээш чаа хүлээлгелерни алыр.

Колхозтарның бүдүрүлге, ажыл-агый болгаш саң-хөө талазы-биле ажыл-чорудулгазын ук хуралдарга долузу-биле анализтеп көөр ужурлуг. Орта колхоз баштаар черниң, тускай эргемниглерниң, ревизия комиссияларының ажылында чедер, четпес чүүлдерни илередип, мурнакчы дуржулганы нептередириниң оруктарын айтып, бар четпестерни чайладырының хемчеглерин төлевилээр.

1973 чылдың түңнелдери-биле чергелештир беш чылдың эрткен үш чылында көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының планнарын, ажыл-агыйның хөгжүдериниң база колхозчуларның материалдыг амыдыралының деңнелин бедидериниң айыттынган хемчеглерин канчаар боттандырганын чугаалажып көөр апаар.

Отчёттарны дыңнап, чугаалажып турар үеде кол кичээнгейни ниитиниң малының кыштаглаашкынынче, малдың кададын, азырал-тежээлин, чемгерилгезин экижидеринче, мал чеминиң чарыгдалынче, мал бажының хораар чоруун болдурбазының хемчеглеринче, ооң продуктулуун бедидеринче угландырар херек.

1974 чылдың часкы хову ажылдарынга кайы хире белеткелдиин, үрезинни чежени арыглап, чажарының кондициязынга чедирип алганын, техника септелгезиниң чоруп турар байдалын, механизатор кадрларның өөредилгезин канчаар организастаанын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажыр апаар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң кол айтырыгларының бирээзи болза, бүдүрүлгеге ажыглаар хөреңгини баш удур тургузуп алыры болгаш ону камналгалыг ажыглап, чарыгдаары болур. Бүдүрүлгени интенсификастаары, кол-кол бүдүрүлге фондуларының өзүлдезиниң темпизи болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, колхозчуларның материалдыг чаагай чоруун улам ынай экижидери бүдүрүлге чылдагазын тургузуп алганындан болгаш ону ажыглап, чарыгдап турарындан кончуг хамааржыр.

Колхозтарның ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрбүшаан, экономиктиг ажылды экижидеринче онза кичээнгей салыры эргежок чугула. Ылаңгыя ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын сайзыраңгайжыдары болгаш ону шиңгээдип алыры, колхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларын интенсификастаарының деңнелин бедидери маңаа кол черни ээлээр ужурлуг.

Ажыл-агый бүрүзүнге чижек Уставты ёзугаар чылда болгаш хереглел фондуларының аразынга шын хуваалданы тургузарын, ниитиниң бүдүрүлгезин калбартыры-биле колхозтуң орулгаларындан үлеттинмес фондуже шилчидилгени улгаттырарын, орулгаларны хуваарының база ниитиниң акша-хөреңгизин шын ажыглаарының айтырыгларын хуралдарга тодаргай чугаалажып көөр.

1972 чылда республиканың чамдык колхозтары кирип алган орулгаларын хуваап тургаш, үлеттинмес фондуну долдуруп алырынче ниити орулгазындан эвээш түңнү кирген. Бир эвес республиканың бүгү колхозтарынга үлеттинмес фондуну долдуруп алырынче шилчидилге ниити орулганың 15,6 хуузу болган болза, Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозунга ол шилчидилге 2,4, Бии-Хемниң «Хадын» колхозунга 6,9, Эрзинниң Ленин аттыг колхозунга 8,4, Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарынга 7,3 хуу болгулаан. Чамдык колхозтар акша-хөреңгини чарыгдаарынга улуг хажыдыышкыннарны болдуруп турар. Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик», Таңды районнуң «Коммунизмниң херели», Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозтарынга саарылганың акша-хөреңгизин шын эвес ажыглап турган таварылгалар бар. Шупту 420 муң рубльди ынчаар шын эвес чарыгдаан.

Үлеттинмес фондуну көвүдедиринче акша-хөреңгини эвээш шилчидип, капитал салыышкынынга саарылганың акша-хөреңгизин шын эвес чарыгдап турганының түңнелинде, үстүнде айыткан ажыл-агыйлар саң-хөө талазы-биле берге байдалга таварышкан, олар күрүне банкызынга улуг өрелиг. Оларның узун хуусаалыг чээли талазы-биле өрези 1974 чылдың январь 1-де 129 муң рубль, а кыска хуусаалыг чээли талазы-биле өрези 812 муң рубль болган.

Колхозтарның ажыл-чорудулгазынга экономиктиг частырыглар кылган, чурум чок, ажыл-ишчи эвес талазын көргүскен кижилерни колхозчулар боттарының хуралдарынга шыңгыы шүгүмчүлеп, ажыл-агыйга материалдыг каража-хоргаралды таварыштырганы дээш харыысалганы хүлээдир апаар.

Колхоз Уставын канчаар сагып келгенин, учёттуң болгаш отчёттуң байдалын, чыл дургузунда колхозчуларга санаашкыннарны канчаар чорутканын, колхозтуң экономиктиг курлавырларын, бүдүрүлгениң ажыктыг аргаларын бедидерин ревизия комиссиязы колхозчуларга илеткээр хүлээлгелиг.

Хуралга тургузар айтырыгларны идепкейлиг чугаалажып көөрү-биле, колхозтар баштаар черлери отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар эгелээр ырак мурнунда-ла колхозтуң бүдүрүлге ажыл-агый болгаш саң-хөө талазы-биле ажыл-чорудулгазын, 1974 чылда бүдүрүлге, саң-хөө планын, ону чедиишкинниг боттандырарының хемчеглерин фермаларга, бригадаларга, өске-даа бүдүрүлге участоктарынга эрткилээр колхозчуларның бөлүктер хуралдарынга таныштырып, колхоз бүдүрүлгезин шапкын хөгжүдериниң арга-курлавырларын тып, ажылда бар четпестерни чайладырының аргаларын айтыр, чаа тодаргай хүлээлгелерни чугаалажыр.

Колхозчуларның хуралдары болуп турда, кижи бүрүзү санал-оңал солчурунга идепкейлиг киржип, четпестерни ажыл-ишчи ёзу-биле шүгүмчүлеп, колхоз бүдүрүлгезин хөгжүдериниң кол-кол угланыышкыннарын айтып, 1974 чылда колхозтуң алган хүлээлгелерин, бүдүрүлге, саң-хөө планнарын чедиишкинниг боттандырарының хемчеглерин тодарадып чедип алыр херек.

Отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарны эрттиреринге колхозтарда партия организациялары дорт киржилгелиг болур. Олар хуралдарны организастыг, идей-политиктиг болгаш ажыл-ишчи характерлиг болдурарынга дузалажыр, ажыл-агыйларның алган планныг онаалдаларын колхозчуларга тайылбырлап, чаа хүлээлгелерни күүседиринче оларны хей-аът кирип, деткиир сорулгалыг.

1974
ПОБЕДИТЕЛЬ СОЦСОРЕВНОВАНИЯ

ЧАРЫШТЫҢ ОДУ ЧАЛБЫЫШТАЛЗЫН!

КЫЗЫЛ ТУК—ТИИЛЕКЧИДЕ

Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозу 1973 чылда мал чемин белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Ажыл-агый сиген белеткээр планын 123, сенажтыын—114 хуу күүсеткен. Совхоз 2800 тонна силосту, 1000 тонна саваңны белеткээн.

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун тыпсырының байырлалы совхозтуң клувунга болган.

Партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун совхозтуң удуртукчуларынга тывыскан.

1974 чылда «Тыва тудуг» болгаш «Минусинск үлетпүр тудуг» трестерниң коллективтериниң аразында чарган социалистиг чарыштың КЕРЭЭЗИ

Экономика болгаш культура тургузуушкунун хөгжүдер, чоннуң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнелин бедидер талазы-биле партияның XXIV съездизиниң ажылдап кылган хемчеглерин амыдыралга боттандырар, беш чыл планының хуусаа бетинде күүселдезин хандырар сорулга-биле база партияга болгаш совет улуска СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыы-биле таныжкаш, «Тыва тудуг» болгаш «Минусинск үлетпүр тудуг» трестерниң коллективтери беш чылдың тодарадыкчы чылында социалистиг чарыштыг ажылдаарын дугурушкаш, ук чарыштың керээзин чарды.

Чарыштың кол сорулгазы болза, беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын болгаш бедиткен хүлээлгелерин ажыр күүседири, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры, тудуг продукциязының шынарын экижидери, бот-үнезин чиигедири болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирери болур дээрзин керээде айыттывыс.

Дугурушкан чүүлдеривис болза:

1. Ийи коллективтиң аразында чарыштың түңнелин квартал санында үндүргеш, мурнакчыны тодарадыр.
2. Тудуг болгаш политмассалыг база кижизидилге ажылдарының дуржулгазын солужары-биле чартык чылда бирден эвээш эвес катап чогаадыкчы делегацияларны бот-боттарынче чорудар.
3. Тудугнуң мурнакчыларының дуржулгазын болгаш боттарының ажылынга шиңгээдип алган чаа чүүлдерниң арга-дуржулгазын доктаамал солужуп турар.
4. Спорт оюннарының болгаш бот-тывынгыр уран чүүлдүң көргүзүглериниң талазы-биле бот-боттарынга аалдажыр.
5. Эң «эки мергежилдиг ажылчын» деп кыйгырыгның адаа-биле каттышкан маргылдааны эрттирер.

Трестер коллективтериниң аразында социалистиг чарыштың арбитрлери болуру Главкрасноярск тудугдан, тудуг болгаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң край обкомундан дилээр.

Коллективтер кежигүннериниң даасказы-биле:

«Минусинск үлетпүр тудуг» трестиң эргелекчизи
И. БЕЗМАТЕРНЫХ.
Парторганизация секретары
Э. ЛАКПАН.
Каттышкан тудуг комитединиң даргазы
О. КУДЫМОВА.
«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи
Ч. ОНДАР.
Партком секретары
В. КАЗАК.
Каттышкан тудуг комитединиң даргазы
В. КУЦИН.

«Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдериниң болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң 1974 чылда социалистиг хүлээлгелери

Беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир сорулга-биле база боттарының иштики курлавырларын санап көргеш, Тыва АССР-ниң «Тыва тудуг» трезиниң тудугжулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарынга дараазында бедиткен хүлээлгелерни ап, Красноярск Главкрасноярск тудугнуң «Минусинск үлетпүр тудуг» трезиниң коллективин социалистиг чарышка кыйгырды:

1. 1973 чылда чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглавышаан, бо чылдың керээ ёзугаар кылыр ажылдарының планын хуусаа бетинде, 1974 чылдың декабрь 27-де күүседир. Пландан ажыр 82 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын боттандырар.
2. Бүдүрүлге коллективтериниң аайы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга удур 1 хуу бедидер.
3. Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрлериниң объектилериниң талазы-биле чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын декабрь 29-та күүседир.
4. Керээлиг организацияларга объектилерни доктааттынган график ёзугаар дужаар болгаш кылган тудугларны чүгле «эки» болгаш «кончуг эки» деп демдек-биле күрүне комиссиязынга дужаар.
5. Тудуг материалдарын болгаш конструкцияларын камныг кадагалап, хумагалыг ажыглап тургаш, ниитизи-биле 18,5 муң рубльдиң тудуг материалдарын камнап алыр, ооң иштинде: цемент—15 тонна; дилиг материалдары—50 кубометр; тууйбу — 400 муң кезек; олифа—1,6 тонна; чугай—5,4 тонна; рубероид—1600 дөрбелчин метр;
6. Техниктиг информацияның чаа чүүлдерин болгаш чаартыкчы саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээдип тургаш, чыл дургузунда 185 муң рубльдиң камналгазын алыр.
7. Чаа техниканы бүдүрүлгеге шиңгээдириниң планын декабрь 25-те күүседир.
8. Хуусаа бетинде ажыглалга дужаар объектилер: 140 олуттуг уруглар садын 15 хонук бурунгаар март 18-те; 119 квартиралыг бажыңны — август 10-да; 80 квартиралыг № 5 бажыңны 5 хонук бурунгаар—июнь 20-де; 80 квартиралыг № 4 бажыңны 15 хонук бурунгаар август 12-де.

Шагаан-Арыг хоорайга пландан ажыр ниитизи-биле 558 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын ажыглалгага кирер.

9. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин доктааттынган планга удур 0,05 хуу чиигедир болгаш ооң 75 муң рубльдиң камналгазын алыр.

10 Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинге 250 кижини хаара тудар.

11. Өөредилге комбинадын болгаш бригадаларга өөредилгени дамчыштыр 1800 кижини тудугжунуң янзы-бүрү мергежилинге өөредир болгаш тудугжуларның мергежилин бедидер.
12. Комплекстиг болгаш тускайжыттынган бригадаларның ажыл төлевиринге хамаарыштыр аккордтуг болгаш аккорд-шаңналдыг ажыл төлевирин 50 хуу чедир шиңгээдирин чедип алыр.
13. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Злобинниң үлегерин ёзугаар долу бот-орулга-чарылганың негелдезинче улуг панельдер-биле бажың тудуун чорудуп турар эш А. В. Миронюктуң бригадазын шилчидер. Бот-орулга-чарылганы ниитизи-биле 12 бригадага шиңгээдир.
14. Тудуг технологиязын сайзыраңгайжыдып, организас-техниктиг хемчеглерни боттандырып тургаш, механизацияның хемчээлин: штукатура ажылдарынга—80 хуу; маляр ажылдарынга — 82 хуу; чүдүрүлге-дужурулге ажылдарынга—82,5 хуу; чер ажылдарынга—98 хуу чедирер.
15. 403 ажылчынны экономиктиг өөредилгеге хаара тудар.

ҮЛЕТПҮР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

1. Продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының чыл планын 1974 чылдың декабрь 25-те күүседир, пландан ажыр 10 муң рубльдиң бараанныг продукциязын сайгарар.
2. 1974 чылда пландан ажыр 500 кубометр демир-бетонну бүдүрер.
3. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга удур 1,5 хуу бедидер болгаш ооң күсели-биле 15 муң рубльдиң немелде камналгазын алыр.
4. Бараанныг продукцияның бир рубльинге онааштыр чарыгдалдарны 5 көпеекке чиигедир болгаш ооң күсели-биле 7,5 муң рубльдиң немелде камналгазын алыр.
5. Кол-кол тудуг материалдарының дараазында камналгазын чыл дургузунда алыр: тудуг материалдары, электроэнергия болгаш бус (ниитизи-биле)—19 муң рубль, ооң иштинде: цемент—10 муң рубль, металлдар—5 муң рубль; септелгени эки чорутканындан, чылыг четкизин эки ажыглаанындан—3 муң рубль технологтуг дериглерни бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаанындан —1 муң рубль;
6. Техниктиг информацияның ажыктыг чүүлдерин ажыглаанының болгаш чаартылганың күсели-биле 4 муң рубльдиң камналгазын алыр.

Бешки чылдың шиитпирлиг чылында социалистиг чарышка «Минусинск үлетпүр тудуг» трестиң коллективин кыйгырар.

«Минусинск үлетпүр тудуг» трестиң коллективиниң 1974 чылда социалистиг хүлээлгелери

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш 1971—1980 чылдарда Красноярск крайның бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш база 1974 чылда үлетпүр, тудуг болгаш транспорт ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан база партия, совет улуска СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыы-биле таныжкаш, «Минусинск үлетпүр тудуг» трестиң тудугжулары беш чылдың тодарадыкчы чылы — 1974 чылда дараазында социалистиг хүлээлгелерни боттарынга алган:

1. Тудуг-монтаж ажылдарының чыл планын хуусаа бетинде 1974 чылдың декабрь 25-те күүседир.
2. Чуртталга бажыңнарын ажыглалгага кииририниң чыл планын 1974 чылдың декабрь 28-те күүседир.
3. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктааттынган онаалдазындан 0,2 хуу бедидер.
4. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин планга удур 0,1 хуу чиигедир.
5. Одалга сезону эгелээринге чедир хоорайның одалга системазынга шакта 20 тонна бус бүдүрер бир котелду немей тудар.
6. Чагыкчылар документилерин четчелеп, дериглерин чогуур хуусаазында эккээр база бир ындыг котелду пландан дашкаар тудар болгаш ажыглалгага кирер.
7. Ирбиде № 18 мехколоннаның бүдүрүлге баазазын пландан дашкаар тудуп, ажыглалгага кирер.
8. Трестиң ажылчыннарының чуртталга амыдыралының байдалын моон ынай улам экижидери-биле бодунга 119 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңын тудар.
9. Тудуг-монтаж ажылдарынга чаартылга болгаш чогаадылга ажылдарын шиңгээткениниң күсели-биле чылда ниитизи-биле 235 муң рубльдиң камналгазын алыр.
10. Тудуг технологиязында чаа чүүл болур норма-комплекстерни ажыглап база организас-техниктиг хемчеглерни боттандырып тургаш, механизацияның хемчээлин: штукатура ажылдарынга —70 хуу; маляр ажылынга — 82 хуу; шывыг ажылдарынга—80 хуу чедирер.
11. Кол-кол тудуг материалдарының дараазында камналгазын чыл дургузунда алыр: металлпрокат — 136 тонна; цемент — 920 тонна; тудуг ыяжы—120 кубометр; электроэнергия — 140 муң квт шак; чижеглээн одалга чүүлү — 0,07 муң тонна.
12. Тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидип тургаш, бүгү объектилерниң 75 хуузун «эки» болгаш «кончуг эки» деп демдектер-биле ажыглалга дужаар.
13. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Злобинниң дуржулгазын калбаа-биле нептередир. Бо чылын бот-орулга-чарылгаже 4 бригаданы шилчидер.
14. Күш-ажылдың аккорд-шаңнал-мактаалдыг системазынче бүгү бригадаларның 60 хуузун шилчидер.
15. Техника ажыглалын айыыл чок болдурарының болгаш күш-ажылдың камгалалының талазы-биле айыттынган хемчеглерни бүрүн күүседир.
16. 300 ажыг тудугжуну күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң шимчээшкининге хаара тудар.
17. Чыл дургузунда 500 кижини тудугжунуң мергежилинге өөредир, 660 тудугжунуң тускай мергежилин бедидер.
18. Минусинск суурга болгаш ында № 7 ортумак школага шеф дузаламчызын күштелдирер.

«Тыва тудуг» трестиң социалистиг чарышка кыйгырганың хүлээп алыр.

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Үстүү Енисейде Саян-Шушенское ГЭС-ти кылып турар. Суг күжү-биле ажылдаар ол эң улуг станцияның төлевилээн күчүзү 6,5 миллион киловатт. Суг моондаа — плотинаның бедии 270 метр чедер. Амгы үеде ГЭС-тиң тудугжулары күжениишкинниг ажылдап турар.

Олар СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр 1974 чылдың бедиткен социалистиг хүлээлгезин алган. 1975 чылда-ла Енисейни боолтар кылдыр ынчаар шалыпчы ёзу-биле ажылдаар деп олар шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: тудугнуң бир участогу.

Ю. БАРМИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ПАРТИЯНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН ДЕТКИВИШААН

Латин Америкада бирги социалистиг күрүне — Куба Республикага СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң аян-чоруун, ооң Фидель Кастро болгаш ол чурттуң өске-даа удуртукчулары-биле эп-найыралдыг база бот-боттарын билчир чоруктуң байдалынга эрткен чугаалажыышкыннарын «Кызыл тараачын» совхозтуң механизаторлары бедик көдүрлүүшкүн-биле чүүлдүгзүвүп турар. Ийи чурттуң аразынга экономиктиг, культурлуг харылзааларны улам быжыглаар дээш партия болгаш чазактың чорудуп турар ажыл-чорудулгазын деткип, совет-куба декларация-биле таныштырылганы совхозтуң политинформаторлары эгелей берген.

Коммунистиг партияның, совет чазактың ленинчи национал политиказын деткип, аңаа харыы кылдыр, совхозтуң механизаторлары январь айда техника септелгезиниң темпизин дыка шапкынчыткан. Совхоз февраль 1-ге чедир 22 тракторну, 36 андазынны, 40 сеялканы септээн. Механизаторлардан Григорий Спиридонов, Александр Кара-оол, Мөңгүн-оол Биче-оол септелгеге эки киржип, шудургу ажылдап турарлар. Техника септелгезин февраль 23-те — Совет Армияның болгаш Шериг-Далай флодунуң хүнүнде бүрүн доозар сорулганы салган.

Ажыл-агый часкы тарылгага хереглээри-биле 1050 тонна тараа үрезинин уруп, белеткеп алган.

И. ЦЫБИН,
совхозтуң кол инженери.

* * *

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев Кубага албанның найыралдыг аян-чоруун кылып чорупп турда, ол дугайын солун, сеткүүлден номчуп, радиодан доктаамал дыңнап турдувус. Ол үре-түңнелдиг аян-чорук—акы-дуңма найыралдың кайгамчык илергейлээшкини болган. Аян-чоруктуң түңнелин болгаш ийи чурттуң аразынга кады ажылдажылганы улам калбартырын Совет-куба декларацияда тодаргай бижээн чорду. Ол декларацияны болгаш Гаванага бүгү улустуң митингизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазын бистиң ферманың ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле таныжып турар.

Найыралды, тайбыңны болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар төлээде, бистен ак сеткилдиг ажылдаары негеттинер. Ону бисте кижи бүгүдези кончуг эки билир.

Мен эрткен чылын алган хүлээлгемни багай эвес күүсеткеш, тодарадыкчы чылдың баштайгы айында бир инектен 216 кг сүт сагдым. Саанчылар ортузунда дээре көргүзүг болду. Ынчангаш бо чылын алган хүлээлгемни күүседиптер аргам барын ол бадыткап турар.

О. ДҮКТҮГ,
Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн фермазының саанчызы.

Социалистиг чарыш

ДУРЖУЛГА СОЛЧУЛГАЗЫ

СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң «Тывага хой ажылын улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш СЭКП Бай-Тайга райкому болгаш райкүүском чамдык ажылдарны кылып турар. Тодарадыкчы 1974 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ажыл-ишчилер алган. Тус-тус кижилер, ажыл-агыйлар бот-боттарын соцчарышче кыйгырган. А Бай-Тайга район Барыын-Хемчик район-биле чарыштыг. Планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседип, социалистиг чарышка тиилекчи болур дээш, курлавырларны бүрүнү-биле ажыглаарының хемчеглерин ап турар.

Бо чылдың эгезинден бээр «Бай-Тал» совхозтуң Даштыг-Тей болгаш «Мурнакчы» колхозтуң Манчүрек хойжу бригадаларының, «Кара-Хөл» колхозтуң Туралыг бригадазы биле «Мурнакчы» колхозтуң Базырак бригадаларының малчыннарының аразында дуржулга солчуушкуну болган.

«Мурнакчы» колхозтуң парткому болгаш колхоз баштаар чери чаржып турары «Кара-Хөл» колхозтуң малчыннары-биле дуржулга солчулгалыг бир хүннүң семинарын эрттирген. Колхоз баштаар чери болгаш партком семинарга белеткелди чартык ай бурунгаар чоруткан. Лекция номчуур, дуржулгазын чугаалаар кижилерни парткомнуң хуралынга сүмележип шилээн болгаш семинарның эрттирер чериң тодаргай планнаан. Семинар болур хүнде «Кара-Хөл» колхозтуң болгаш СЭКП райкомунуң төлээлери «Мурнакчы» колхозка чеде бергеннер. Колхоз төвүнүң Культура бажыңын семинар эрттирериңге таарыштыр дериип, 1973 чылда ажыл-агый көргүзүглерин болгаш тодарадыкчы чылдың хүлээлгелерин бижээн плакаттарны, мурнакчы ажыл-ишчилерниң чуруктарын аскан.

Семинарның киржикчилери —«Мурнакчы» колхозтуң хоочун, аныяк хойжулары, «Кара-Хөл» колхозтуң төлээлери, мал ажылының тускай эртемниглери 81 кижи Культура бажыңында олуттарны ээлепкен.

«Мурнакчы» колхозта партком секретары Д. Д. Хертек чаржып турар ийи колхозтуң дуржулга солчулгалыг семинарын ажыткан. Бир дугаарында колхозтуң кол зоотехниги эш Ичин-Норбуга сөс берген. Ол «Соцчарыш болгаш дуржулга солчуушкуну» деп илеткелди кылган. Чаржып турар ажыл-агыйлар бирээзи өскезин чүгле ажып эрте бээрин кызыдар эвес, харын боттарының ажылында эки чүүлдерни нептередир дээш харылзаажыры болур дээрзинге илеткелчи доктаагаш, чурттуң, республиканың база район иштиниң амыдыралындан тодаргай фактыларны көргүскен.

Хойжу Тойбу Салчак мынча дээн:

— Хойнуң эъткир, дүккүр болуру чүүден хамааржырыл? Кол-ла чүве одар-белчиирни таарыштыр шилип ап, шын ажаалданы тургускаш, кышка удур эки семиртип алырында болур. Узун-Хем-Бажының меңгилер кыдыы, сериин чайлагларынга көжүп чеде бергеш, хоюмну чайгы үеде одарладып келдим. Дыка семирир. Чайлагга хойну кажаалавайн турар мен. Тайгага чаашкын, өл-шык удаа-дараа болу бээри-биле кажаа ишти малгаштыыр. Малгаштыг кажаага хойнуң иштинче шык кирип баксыраар, семирбес. Дүгүнүң өзүлдезинге база шаптыктаар чүве. Ажык черге хонганда, хой бодунуң чыдар черин шилип, чамдыкта чыдынын хостуг солуп турар. А күскү үеде тараа хоорзунунга 15—20 хонук кадарыптарга, кончуг семирир. Кышкы үеде хойнуң күжүн кошкатпазын бодап, баш бурунгаар декабрь айда-ла бичелеп эртен чемгергеш, суггарып эгелээри чугула. Семис хойларның төрээн хураганнары шыырак болур. 2—3 хонгаш-ла дешкилеп турар апаар. Семис хойнуң ийистээри хөй болур. Хойну декабрь, январь айларда эрте төрүдүп алырга, күзүн ооң хураганындан база хөй дүктү алыр. Бо хүннерде мээң коданымда 160 хой төрээн, 176 хураган менди өзүп турар. Хоюмнуң күжү эки. Тодарадыкчы чылда 100 баштан 106 хураган, бир хойдан 2,5 кг дүк алыр дээн хүлээлгемниң күүсеттинериңге чигзинмейн турар мен.

— Хой ажылы—«Мурнакчы» колхозтуң экономиказының кол адыры болуп турар— деп, колхозтуң экономизи Н. Маадыр чугаалаан. — Колхоз дүктен 33000 рубль, эъттен сатканындан 110.200 рубль орулганы чылдың-на ап турар. Хой ажылындан хөй орулганы киирип, колхозтуң экономиказын көдүрүп турар малчыннар хөй. Ийи хоочун хойжулар Баадаң Хертек биле Бичии-Уруг Хертек оларның 1969—1973 чылдарда бүдүрген продукциязын санап көөрге мындыг. Ол беш чылдарда Баадаң Хертек 69 хураганны 317 кг дүктү, а Бичии-Уруг Хертек 41 хураганны, 86 кг дүктү пландан ажыр алган. Ынчаарга бир кг дүктүң өртээ 25 рубль дээш ап көөрге, ол ийи малчын эъттен 2750, дүктен 2619 рубль 50 көп, шупту 5369 рубль 50 көп. орулганы колхозка пландан ажыр киирген. Азы «Сибиряк» дээр комбайнның өртээнден ажыг акшаның продукциязын бүдүргеннер. Бир эвес малчын бүрүзү шак ындыг орулгалыг ажылдаар болза, колхозка хой ажылын улам хөгжүдериниң 1980 чылга чедир планын хуусаа бетинде күүседириниң аргазы бар.

Ооң соонда хойжу Көк Серенот санал берген:

— Хойнуң санын көвүдедир, ооң продуктулуун элебкшидеринге чер ажылын сайзырадыры улуг ажыктыг деп санап турар мен. Чүге дээрге, чер ажылын сайзыраткаш, ооң малга хоолулуг эки чемнерни ап турарын чурттуң өске ажыл-агыйларының практиказындан көрүп турар бис. Бистиң колхозта ол ажылды чорудуп эгелээни эки. Базыракты, Чаңгыс-Теректиң суггарылга системазының тудуун кылып турар. Ам кол сорулга—ону дүрген ажыглалга киирери. Малчын кижи боду малга быжыг чем-суурну кышка удур тургузуп алыр дээш ажылдаары чугула. Мен чылдың-на Чаңгыс-Терек-Бажында 8 га черниң дажын аштап, суггаргаш, ооң эки дүжүттү ап келдим. Бо чылын ол черни 2 га чедир немей аштап, суггаргаш, сиген кезерин планнап тур мен. Ынчангаш моон мурнунда 10 тонна сиген белеткеп ап турган планымны 15 тонна чедирер мен. Черден сигенниң чайгаар үнүп кээрин манап орбайн, четчир мал чемин белеткеп алыр дээш малчын бүрүзү чер ажылынче база кичээнгей салыры чугула.

Ооң соонда семинарның киржикчилери хоочун хойжулар Тойбу Салчак, Ооржак Седен-Дамбаа оларның болгаш Алексей Сааяның удурткан комсомолчуларның хойжу звенозунуң кыштаан барып көргеннер. Хоочун малчыннарның кажааларында хой суггарар сугну демир хууң-биле дажыглавайн, кажаа иштинде тургускан улуг цистернадан оңгачаларже шланг дамчыштыр кудуптар кылдыр кылганын олар сонуургап көргеннер. Цистернаның адаанда тудуш печканы туткаш, сугну чылыдып турар. Суг сөөртүр машинадан цистернаже сугну шланг дамчыштыр аксыптар. Кажааларның иштинде чаш хураганнарга, оон бичии доруга бергеннеринге, ийистерге болгаш өзе берген хураганнарга тускайлап кылган клеткаларны кадарчылар көрген. Кадарчы Ооржак Седен-Дамбааның чунар-бажыңны кылып алганы база шынарлыг, эки болган. Аныяктарның Кызыл-Бут деп черде кыштаанда кажаазын, кызыл-булуңну, чунар-бажының болгаш оларның боттарының чурттап турар бажыңын семинарның киржикчилери магадап көргеннер. Кайы-даа коданнарда хой кыштаглаашкынының байдалы эки болган. Чаа төрүттүнген хураганнар шупту менди.

Семинарның киржикчилери «Мурнакчы» колхозтуң Культура бажыңынга бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң солун концертин база көрген.

Семинарның ажылын түңнээш, эки ажыктыг чүүлдерни хөйнү берген деп, ооң киржикчилери демдеглээн болгаш моон соңгаар ындыг дуржулга солчуушкуннарын кайы-даа ажыл-агыйларга калбаа-биле практикалаарын күзээннер.

Б. БАРБА.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыы, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалдары Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның ажылчы чоннарынга күш-ажылчы база политиктиг улуг көдүрлүүшкүннү болдурган. Бүдүрүлге черлеринге, хойжу бригадаларга, фермаларга болуп эрткилээн хуралдарга ажыл-ишчилер мал, чер ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Үстүнде айыткан документилер коллектив бүрүзүнүң ажылының дайынчы программазы болу берген.

Эрзин болгаш Тес-Хем районнар аразында чарыштыг. Ук чарыш тоску беш чыл планының шиитпирлиг үшкү чылында кайы-даа районнуң ажыл-ишчилеринге бодунуң үре-түңнелин берген.

Ол районнар бо тодарадыкчы 1974 чылда чарышты үргүлчүлээр деп шиитпирлээн. Коллектив бүрүзү тодаргай хүлээлгелерни алган.

Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу бараанныг продукция бүдүрериниң планын декабрь 25-ке чедир күүседирин болгаш пландан артыкка 13 муң рубльдиң продукциязын бээрин, чылда 3 муң рубльдиң экономиктиг ажыын бээр чогаадыкчы саналдарны шиңгээдирин хүлээнген.

Тес-Хемниң малчыннары 1730 тонна эътти, 320 тонна сүттү болгаш 165 тонна дүктү күрүнеге садарын хүлээнген. Төрүүр 100 хойга онаажтыр 90-дан эвээш эвес хураганны доруктурарын, хой бүрүзүнден 2.2 кг дүктү алырын шиитпирлээн. Ындыг бедик хүлээлгелерни районнуң ажыл-ишчилери күүседип шыдаар дээрзин мурнакчы ажыл-агыйларның чедиишкиннери чугаалап турар. Чижээ, эрткен чылын чарыштың тиилекчизи болгаш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган «Тес-Хем» совхоз бүгү-ле планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш пландан ажыр элээн хөй продукцияны берген. Совхоз мыйыстыг бода малды өстүрериниң планын 101, хойнуун— 107 хуу күүсеткен. Бо чылын ында мал кыштаглаашкыны организастыг эртип турар. Совхозтуң фермаларының чарыжынга бирги черни Өртенниң сүт-бараан фермазы алган. Ол ферма 1800 центнер сүт бүдүрер планныг турган, ону 2400 центнер чедирген, а инек бүрүзүнден 200 кг сүттү пландан ажыр саган.

Тес-Хемниң хойжу бригадаларының эрткен чылда чарыжының түңнелин үндүрерге, «Чодураа» колхозта Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Иван Симчитович Данзурунуң бригадазы тиилээн болган. Ол бригаданың хойжуларының хөй нуруузу 100 хойга онаажтыр 101-ден 110 чедир хураганны менди доруктуруп, хой бүрүзүнден 3 кг болгаш оон-даа хөй дүктү кыргып алган. А бригадир Иван Данзурун боду тоску беш чылдың эрткен үш чылдарының тус бүрүзүнде 100 хойга онаажтыр 113-тен эвээш эвес хураганны ап келген.

Ындыг малчыннар районда эвээш эвес. Оларга «О. Шынаа» совхозта Шокар Бадый, «Тес-Хем» совхозта Александр Монгальби, Чооду Хуурай-оол, «Чодураа» колхозта Данзурун Емчур, Борис Сырат болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чарышты үргүлчүлээр дээн кыйгырыгны хүлээп албышаан, эрзинчилер база-ла соруктуг ажылдап турарлар. Олар чарышка эрткен чылын багай эвес көргүзүглерлиг болган. Район көдээ ажыл-агыйның бүгү продукциязын планнаттынганындан хөйнү күрүнеге саткан. Бо районга шиитпирлиг үшкү чылда «Коммунизмче орук» колхоз чарышка тиилекчи болгаш, партия райкомунуң база райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Эрзинниң чээрби дөрт хойжузу эрткен чылын 100 хойга онаажтыр 105 чедир хураганны менди доруктурган. «Мөрен» колхозта Орус Намдал, «Коммунизмче орук» колхозта Суму Дамчан, Сергей Мижит болгаш өскелер-даа бедик көргүзүглүг болган.

Эрзинчилерниң тодарадыкчы чылда хүлээлгелери база бедик. Олар тарылга шөлүн 10.500 га, оон иштинде тараа культураларын 4300 га чедирерин, гектардан 9 центнер дүжүттү алырын, 100 малга онаажтыр 85 бызааны, 90 хураганны, 85 кулунну доруктурарын, күрүнеге 1860 тонна эътти, 328 тонна сүттү, 174 тонна дүктү садарын социалистиг хүлээлгезинде бижээн.

Амгы үеде Эрзин районнуң ажыл-агыйларында хой оолдаашкыны эгелээн. 4000 ажыг хураган менди алдынган. Ынчаарга Тес-Хемде оон элээн хөй хой төрээн, хураганнар база менди. Бо чылын ол районнарда бөдүүн болгаш концентраттыг чемнер четчири-биле бар. Ынчалзажок хар чок кыш болганы-биле чамдык ажыл-агыйларда малды суг-биле хандырары бергедээшкинниг болуп турар. Суг сөөртүр машиналарны бүрүн күчүзү-биле ажыглавайн турар, чамдык кудуктар ажылдавас. Бо четпестерни дарый чайладыры негеттинип турар.

Тес-Хем биле Эрзин районнарның ажыл-ишчилериниң чарыжы бо хүннерде улам калбарып, алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш күжениишкин улгадып турар.

Ю. ЕГОШИН.

МЕХАНИЗАТОР ТУДУГЖУЛАРНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Беш чылдың шиитпирлиг чылын «Тудуг механизациязы» трестиң № 14 механизация эргелелиниң ажыл-ишчилери эки көргүзүглерлиг дооскан. СЭКП ТК-ның Кыйгырыгынга сорук кирген механизатор тудугжулар Совет Тываның үжен чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш тодарадыкчы чылда боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Чыл планын олар декабрь 20-де доозарын, пландан ажыр 55 муң рубльдиң ажылдарын кылырын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга удур 0,6 хуу күүседирин хүлээнип турар.

Хүлээлгезинде эргелелдиң механизаторлары тудуг шөлдеринге экскаватор, бульдозер, автокран, аар кран болгаш суургалыг краннар, компрессорлар дээн чергелиг механизмнерниң долу ажыглалын хандырарын көрүп, 30 тонна кывар-чаар материалдарны артык кезектер болгаш биче механизмнер ажыглалының 4 муң рубль түңнүг камналгазын алырын ында айыткан.

Механизмнер-биле күүседир ажылдарның бот-үнезин планда бердингенинден 1 хуу чиигедири, пландан ажыр 15 муң рубльдиң орулгазын алыры, ажыглал коэффициентизин болгаш техниканың белен чоруун планга удур 0,2 чедир бедидери чергелиг экономиктиг көргүзүглерни ында көрген. Ол хүлээлгелер СЭКП ТК-ның ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында чоокта чаа үнген доктаалынга дүүштүр ажылдап кылдынган. Үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш транспорттуң ажылдакчыларының ол чаа чарыжынга төлептиг киржир төлээде, бүдүрүлгеге чаңгыс-даа озал-ондак болдурбас, бүдүрүлгениң культуразын бедидер болгаш техниктиг эстетиканы сагыыр талазы-биле база күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың айыыл чок чоруунуң конкурстарын чарлаан, чаа техниканы шиңгээдип алырының болгаш өске бүдүрүлгелерниң мурнакчы технологиязын үлегерлеп алырының ачызында чылда 3 муң рубльдиң камналгазын алыр, а чаартыкчы саналдардан 6 муң рубль түңнүг камналганы алыр.

Ол ышкаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын шиңгээдип алырының ачызында 10 муң рубльдиң камналгазын алыры хүлээлгеде база көрдүнүп турар. Бир экипажты бот-орулга-чарылгаже шилчидер, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның мергежилин бедидерин хүлээлгеде көрген.

Кызылдың механизатор тудугжулары бо чылын социалистиг чарышка Маклаковода № 22 механизация эргелелиниң ажылдакчыларын социалистиг чарышка кыйгырган.

Социалистиг хүлээлгелерин № 14 механизация эргелелиниң ажылчын, албан-хаакчыларының ниити хуралынга бадылаан.

Советтер болгаш амыдырал

Организастыг ажылды сайзыраңгайжыдар

«Ажылчы чоннар депутаттарының районнар болгаш хоорайлар Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын болгаш чазактың чугула шиитпирлерин, хоойлуларын күүсетпишаан, республиканың чер-чер Советтери организас-массалыг ажылын улам калбартып турар.

Республиканың чер-чер Советтериниң эрткен чылын кылып чоруткан организас-массалыг ажылдарын анализтеп көөрге, ону СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салган сорулгаларының деннелиңге тургузар дээш элээн ажылдар кылдынган болуп турар. Олар боттарының калбак эрге-хүлээлгелерин ажыглааш, ажыл-агый культура тургузуушкунунга удуртулганы экижиткен. Советтер үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң айтырыгларынче ханылап кирген. Оларның ажыл-чорудулгазында демократтыг эргелер улам хөгжээн. Советтерниң сессияларының ужур-дузазы көдүрүлген. Амыдыралчы эң чугула айтырыгларны анаа шиитпирлеп турар апарган. Депутаттарның соңгукчулар-биле харылзаазы быжыккан. Күүскомнарның, оларның килдистериниң болгаш эргелелдериниң, Советтерниң чон мурнунга отчёт бээри доктаамал апарган.

Чер-чер Советтериниң сессияларын Конституцияда айыткан хуусаа ёзугаар эрттирип турар. Ол сессияларга эрткен чылын 1038 айтырыгны чугаалашкан. Оон иштинде чүгле көдээ ажыл-агый талазы-биле безин чүс үжен ажыг айтырыгны хүн айтырыынга киирген. Ылангыя улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планнарының дугайын сессияларга чугаалажып тура, коллективтерниң социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш ажылга оон удуртукчуларының харысалгазын улам бедидеринче бүдүрүлгелерниң курлавырларын долу ажыглаарынче шыңгыы кичээнгейни салган. Кызыл, Ак-Довурак хоорай, Улуг-Хем, Каа-Хем район Советтериниң күүскомнары сессияларга хүлээп алган шиитпирлерин, депутаттарның анаа берген санал, шүгүмчүлелдериниң күүселдезиниң талазы-биле үргүлчүнүң контролюн тургускан. Ол Советтерниң сессияларының шиитпирлерин, депутаттарның санал-шүгүмчүлелдериниң күүселдезин дараазында сессиялар үезинде доктаамал дыңнадып турар.

Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында ССРЭ Хоойлузун чер-чер Советтери сессияларга чугаалашкан. Ол хоойлуну депутаттарга, чонга таныштырар, өөредир ажылдарны организастаан. Советтерниң депутаттары барык шуптузу күш-ажылдың мурнакчылары болбушаан, боттарының округтарынга ажылды идепкейжидип, масса-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Чер-чер Советтериниң 3166 депутадының 3122-зи чон мурнунга боттарының отчеттарын бергеннер. Мөңгүн-Тайга, Өвүр район Советтериниң депутаттары отчёттарны ийи, оон-даа хөй удаа кылган.

Чер-чер Советтериниң 93 күүскому сессияларга, 91 күүскомнар чон мурнунга отчёттарын берген. Бо ажылды Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Каа-Хем болгаш Тес-Хем район Советтериниң күүскомнары эки организастаан.

Анаа ажылчы чоннар калбаа-биле киржип, күүскомнарның, килдистерниң ажылын улам ыңай экижидеринче угланган үнелиг саналдарны кииргеннер.

Советтерниң доктаамал комиссияларының ажылын экижидер дээш чамдык хемчеглерни алган. Чер-чер Советтериниң соңгулдалары эртери билек ол комиссияларның база депутаттарның семинарларын күүскомнар эрттиргилээн.

Чер-чер Советтериниң 620 доктаамал комиссиязында ийи муң дөрт чүс ажыг депутат хаара туттунган. Оларның сессияларга, күүскомнар хуралдарынга айтырыглар белеткээринге киржилгези идепкейжээн. Доктаамал комиссиялар шиитпирлиг чылда сессияларга 508 илеткелди болгаш эдеринчи илеткелди кылган. Ылангыя Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарының чер-чер Советтериниң доктаамал комиссиялары ол Советтерниң идепкейлиг дузалакчылары болу бергеннер.

Советтерниң сессиялары — күрүне удуртулгазын калбак демократтыг үндезинге боттандырарының болгаш хөй-ниитиниң санал-оналын илергейлээриниң дээштиг чепсээ. Эрткен чылын Советтерниң сессиялары сан талазы-биле хөй эртсе-даа, оларның шынарын анализтеп көөрге, чамдыктарының байдалы чогуур деннелге четпейн турар. Чижээ, Танды районнуң Кочетово, Кур-Чер, Өвүрнүң Солчур, Чөөн-Хемчиктиң Хорум-Даг көдээ Советтериниң сессиялары белеткел чок эрткилээн, анаа депутаттарның идепкейлиг киржилгези чедип алдынмаан.

Ол ышкаш Танды район Совединиң август 17-де эрткен сессиязынга оон 75 депутадының 50-и, Бии-Хем район Совединиң ийиги сессиязынга 70 депутаттың чүгле 47-зи киришкен. «Ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузун күүседиринге ындыг хажыдыышкынны моон соңгаар болдурбазы чугула.

Оон ыңай Бай-Тайга районнуң Бай-Тал көдээ Соведи эрткен чылын сессиялар чыылдырарының хуусаазын хажыткан. Оларны июль, август, сентябрь айларда шуут эрттирбээн. Өвүрнүң Солчур көдээ Совединиң отчёттуг сессиязы кошкак белеткелдиг эрткен. Сессия даарта болур деп турда илеткел-даа, шиитпир-даа төлевилели белен эвес болган. Сессияны соок залга эрттирген. Ынчаар буу-хаа эрттирген сессияга тургускан айтырыгны чогуур деннелге шиитпирлээри берге дээрзи билдингир.

Депутаттарның идепкейлиг, инициативалыг ажыл-чорудулгазы боттарының хүлээлгезин оларның кайы хире харысалгалыг күүседип турарындан хамааржыр. Ындыг турбуже, чамдык депутаттар кошкак ажылдап, соңгукчуларның бедик идегелин күүседип шыдавайн турар фактылар бар. Эрткен чылын чер-чер Советтериниң депутаттарындан 4 кижини соңгукчулар дедир кыйгырткан. Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп көдээ Совединиң депутадындан эш Бычковту, ол-ла районнуң Суг-Бажы көдээ Совединиң депутадындан эш Копербенни дедир кыйгырткан. Республикада ниитизи-биле 44 депутат соңгукчулар-биле ужурашпаан болгаш отчёттарын кылбаан. Барыын-Хемчик районнуң чер-чер Советтериниң депутаттары эрткен чылын соңгукчулар мурнунга чүгле бир-бир удаа отчёттарын бергеннер.

Үстүнде чамдык чижектерден алгаш көөрге, «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң негелделерин чамдык Советтер кошкак күүседип турар-дыр.

Депутаттарның негелделерин Советтерниң чугаалажып көөрү — күрүне эргелелиниң органнарының болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң ажыл-чорудулгазын контрольдаарының дээштиг чепсээ. Эрткен чылын чер-чер Советтери ону кошкак ажыглаан. Негелдени кылырының, аңаа харыылаарының чурумун, ол ышкаш кайы органнарга болгаш албан-дужаалдыг кижилерге негелде салырының дугайын депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуда айыткан болгай. Ынчангаш ону долу ажыглаар херек.

Ол ышкаш Танды, Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Эрзин райкүүскомнарының чон мурнунга отчёттуг хуралдарны эрттирип турарының деннели чавыс. Анаа чоннуң массалыг киржилгезин чедип албаан болуп турар. Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг хоорай Совединиң күүскому чон мурнунга отчёдун кылбааны ажылдың четпес талазын херечилеп турар.

Республиканың чер-чер Советтери соңгукчуларның чагыгларын чогуур өйүнде күүседир талазы-биле ажылды четпес чорутканын чугаалаар апаар. Советтерниң сессияларының шиитпирлерин ёзугаар күүседири-биле хүлээп алганы соңгукчуларның 1522 чагыындан бо чылдың январь 1-ге чедир чүгле 638 чагыг күүсеттинген. Эрзин, Өвүр районнарында чагыглар күүселдези оожум чоруп турар.

Ынчангаш Советтерниң организас-массалыг ажылында өске-даа четпестерден чогуур түңнелди үндүрүп, ажылдың стил болгаш методун сайзыраңгайжыдып, чер-черге организакчы боттуг ажыл-херекти партияның XXIV съездизиниң шиитпирлериниң негелдезинге дүүштүр тургузары чугула сорулга болур.

Ш. КАНДАН,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң оргкилдизиниң инструктору.
А. КӨШКЕНДЕЙ,
канцелярия эргелекчизи.

БИРГИ СЕССИЯ

Бистиң республикада чаа тургустунган беш көдээ Советтиң бирээзи — ажылчы чоннар депутаттарының Сукпак көдээ Совединиң бирги организастыг сессиязы болуп эрткен.

Соңгулдалар дугайында Дүрүмге дүүштүр чээрби беш округтардан соңгуткан 25 депутаттар анаа чыглып, организастыг айтырыгны чугаалашкан.

Көдээ Советтиң күүскомунуң даргазынга Белек-оол Ондарны, секретарынга Зинаида Устинованы соңгаан. Советтиң көдээ ажыл-агый, улус өөредилгези, культура болгаш медицина, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга, план-бюджет талазы-биле доктаамал комиссияларын, депутат бөлүүн тургускан.

Соңгукчуларның чагыгларын амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдап кылган хемчеглерни сессия бадылаан. Депутаттар көдээ Советтиң 1974 чылда план-бюджедин сайгарып чугаалашкаш бадылап, боттарының санал-оналдарын берген. Чаа көдээ Советтиң мурнунга сорулгалар тодараттынган.

Д. ЕНДАН.

Төлептиг ишчи

«Тес-Хем» совхозтуң Өртен сүт-бараан фермазының коллективи эрткен чылын сүт бүдүрүлгезиниң планын 131 хуу күүсеткен. Ында мурнакчыларның саны өскен. Оларның аразында коммунист Левчук Шалыктың көргүзүү кымдан-даа эки болган. Эрткен чылын ол бодунга быжыглаан инектеринден 24480 кг сүт саар турган, ону 25270 кг кылдыр күүсеткен.

Левчук Шалык—Берт-Даг көдээ Совединиң депутады. Ол чоннуң айбычызы хүлээлгезинге ак сеткилдиг болуп, канчаар ажылдап, чагыгларның канчаар күүсеттинип турарын соңгукчулар-биле ужуражылга үезинде чугаалап, таныштырып турар.

Тодарадыкчы дөрткү чылда ол бир инектен 1400 кг сүттү саап алырын хүлээнген.

Тес-Хем район.

М. ТИРЧИН.

ООҢ ЫНАК МЕРГЕЖИЛИ

Бичей Монгушовна Мангыр Улан-Удэниң педагогика институдун доосканындан бээр ындыг-ла үр болбаан. Ол Тоора-Хем ортумак школазынга ажылдаа-ла беш чыл эрткен. Аныяк башкының школага ажылының эге базымнары амыр эвес болган. Ажылга дуржулга чогундан кандыг-даа айтырыгны шиитпирлээрде эш-өөрү-биле, ылаңгыя хоочуннар-биле сүмележир турган.

Аныяк башкыны сорук киирип чүглээн кол-ла чүве—ооң изиг күзели. Шилип алган мергежилинге бердиниишкин кандыг-даа мергежилдиң кижизиниң чедиишкинниг ажылдаарының кол үндезини болур. Бичей Монгушовна ам башкының берге ажылының кокпазы-биле быжыг базып чоруп олурар.

Аныяк башкының кижизиттингеннери химия эртеминге хандыкшылдыг. Чүге дээрге кичээлдер солун эртип турар. Бо эртемге багай демдектиглер школада барык-ла чок. Ажыл-херээнге бердинген аныяк башкы кичээлдерге хынамчалыг белеткенип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Ада-иелер ортузунга ажылга Бичей Мангыр база идепкейлиг. Аныяк специалистиң чон ортузунга лекция, беседа чорудуп турарын бо-ла көрүп болур. Идепкейлиг хөй-ниитичини херээженнер чөвүлелинде соңгаанының ужуру-даа ында.

А. БАРМАШОВ.

ЧУРУКТА: Тоора-Хем школазының башкызы Б. М. Мангыр химия кичээли эрттирип тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

СЭКП обкомунуң Х пленумунуң шиитпирлерин— амыдыралга

ХОЙНУ КАДАРАРЫНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЗЫ

Кыжын хойну кадарарының технологиязын тодарадыры-биле Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының улуг хойжузу Оюн Манзарович Сүге-Маадырның хойну кадарып турарының дуржулгазынга доктаар бодай-дыр мен. Ол мурнакчы хойжунуң дуржулгазындан өске хойжулар эвээш эвес ажыктыг чүүлдү билип ап болур.

Оюн Сүге-Маадыр күзүн хойнуң тарып боозадылгазы доостуру билек-ле бодунуң коданын чаа одарларже—ажаатынган тараа, сиген шөлдеринге аппаар.

Тараазын ажаап алган шөлге баргаш, хойлар тараа артыын, чыдып калган маңакты, хенчелеп үнген тарааны аажок өъттаар. Ынчалзажок ынчан хойжу кижи кончуг оваарымчалыг болур херек. Хойлар тараа хоорзунунга баргаш, тараа артыын хоптактанып чээш, ишти хевере берип болур. Мону барымдаалааш, хойну баштай хоорзунга ур өъткарбайн, анаа шөлче чорудар. Шак ынчаар чоорту хоорзунга кадарып чаңчыктырары чугула.

Тарып боозадылганың үезинде хойларны чеже-даа эки ажаап, чемгерип турар болза, ол чорук хой бүрүзүнден кадык, шырак хураганны алырынга четпес дээрзин Оюн Сүге-Маадыр эки билир. Бир эвес боос хойлар азырал-чемгерилгениң багайындан күжү ортумактан кудулап, арар болза, оларның кызыраары көвүдээр. Чамдык хойларның ылаңгыя эдержилгеге киргениниң баштайгы айында үре боттанып өспейн баар. Ол чорук ийис кылдыр үрелени берген хойларга бо-ла таварлыжыр. Ийистиң бирээзи боттанып бодаравайн баар. Чүгле ооң уржуу-биле безин хойнуң кызыраар чоруу 10—15 хуу чедип болур. Ынчангаш чогум-на ол үеде хойну эки ажаап, чемгерери тон чугула.

Бо хойжу күскү чаагай өът-сигенни чөп ажыглаар сорулга-биле хойларын кончуг тааруштур кадарып турар. Күзүн хүн сериин болганда, хойну суггарып ап тургаш, бүдүн хүн дургузунда одарладыр. Ынчалзажок соок дынзып, өл-шык дүжүп турар апаарга хойну эртен эрте одарже үндүрери таарымча чок болур.

Күзүн эки өъттүг одарга кадарарга, хойлар хүннү арай сөөлзүредир доктаап, чамдыктары чыткылап, чамдыктары тургулап алыр апаар. Ол дээрге, хойнуң тодуп алганы ол эвес-тир. Хойнуң хырнында чип алган сигенин кегженири негеттине бергени ол. Ынчан Оюн Сүге-Маадыр хойларын 1—1,5 шак хире дыштандырып, кегжендирип алыр. Оон соонда хойлар тургаш, база-ла өъттап чоруп каар.

Ынчан чогуур өйүнде суггарып турары, чылгаар дус бар болуру эргежок чугула.

Шак ынчаар кадарып, одарладып турган хойлар кыш эгезинге чедир деңгилдези шырак кылдыр семирип алыр.

Боос чорууннун ийиги чартыының эгезинде хойнуң шырак күш-деңгелдиг болуру чүгле ооң бодунуң дүгүнүн өзүп үнеринге эвес, харын-даа иштинде төлүнүн өзүп сайзыраарынга кончуг чугула.

Кышкы үеде хойну кадарарының технологиязы чылдың өске үелеринден дыка нарын болур. Ынчан Оюн Манзарович хойларын канчаар кадарып, чемгерип, турарын ап көрээлинер.

Кышкы соок эгелээнде—октябрь, ноябрь айларда хой одар оъдун тоттур өъттап ап шыдавас апаар. Ынчан Оюн Сүге-Маадыр хонукта бир башка 200—300 грамм онаажыр кылдыр, немелде чемни берип эгелээр. Ынчалзажок, оон-биле чергелештир кадатты база билдилии-биле организастап турар.

Октябрь ай—хойну чер одарынга кадарарының таарымчалыг үези. Ынчангаш Оюн Сүге-Маадыр хойларын эртен 6 шак 30 минута турда ажыткаш, одарладып үндүрер болгаш мырынай караңгылааже кадарар. Кадаттың үргүлчүлээри 10—11 шак болур.

Бо хойжуда хойну кадарарының тускай корум-чуруму бар. Ол кандыг-даа зоотехниктиг литературада бижиттинмээн. Хөй чылдарда ажылдап келген малчын ол корум-чуруму бодунуң амыдыралчы арга-дуржулгазындан көрүп, доктаадып алган. Ооң хой кадарарының чуруму мындыг. Эртен хоюн үндүргеш, хүндүскүнүң 11 шакка чедир анаа одарга кадарар. Оон соонда хойларын люцерна шөлүнге аппаргаш, хүндүскүнүң 3 шакка чедир кадарар. 3 шактан эгелээш, кежээ караңгылааже чедир анаа одарга өъткарар. Ону 15—20 хонук дургузунда ынчаар үргүлчүлеп келир. Ол үеде хойну хүнде ийи катап суггарар.

Оюн Сүге-Маадыр хойларын ноябрьда — эртен 7 шакта, а декабрьда—8 шакта ажыткаш, кадарып үндүрер.

Амгы үеде Оюн Сүге-Маадыр кодан хоюн Кара-Чыраада кыштадып турар. Оон хой кадарар черинин харының кылыны 25—30 сантиметр чедип турар. Ынчангаш одарның харын далбыйлап турар. Үзүктелиишкин чок кадарар арга-биле одарны ол мергежилдиг ажыглап турар. Ук аргазының кол утказы мындыг. Одарның харын далбыйлаары билек-ле анаа хойларны чедире бээр. Одарның харын далбыйлап турда, хойлар соондан туда өъттап кел чоруур. Чаа далбыйлап каан черниң хары доңмаан, чымчак болур. Ынчангаш хойлар өътту эки казып өъттаар, оларның даваны база таставас, одарның оъду чөп ажыглаттынар.

Эртен хойну үндүргеш, чүм харлыг черге чоорту бир шак хире кадарбышаан, оон соонда далбыйлаан черге чедирер. А дедир коданче келир мурнунда хойну чүм харлыг одарга үш шак дургузунда кадарар. Ынчангаш хойларны кол одарга 9 шактан кежээкиниң 4 шакка чедир кадарып турар.

Бо дуржулгалыг хоочун хойжунуң хайгааралдарындан алырга, хойлар эртенгиниң 9 шактан хүндүскүнүң 12 шакка чедир шимчеңгир болгаш харны казып, аажок суңдулуг өъттаар. Дүштен соңгаар олар оожум, шөлээн апаар.

Кышкы кадат дээрге, хойга чүгле немелде чем алырының үнер дөзү болур эвес, харын-даа оон кадыкшылынга база дүгүнүң эки өзүп үнеринге эң-не таарымчалыг салдарны чедирип турар.

Кышкы үеде кадатты чорудары харның кылынындан, агаарның температуразындан болгаш хүннүң байдалындан хамаарыжып апаар. Ынчангаш кышкы кадатты эң-не мергежилдиг чорудар херек.

Оюн Сүге-Маадыр кыштаглаашкынның эгезинде хойларын одарның эң-не ырак участоктарынга кадарып турар. Соок дынзып, хойларның боозу улгадырга, оларны кыштаг чоогунга кадарар апаар. Оон ангыда, хой оолдап эгелээнде ажыглаары-биле едек чоогунда одарны курлавырлап арттырып ап турар.

Кадатты шак мынчаар билдилиг чорудуп турарының түңнелинде, Оюн Сүге-Маадырның хойлары шырак деңгилгелиг болур. Бо кыжын оон хойлары ортумактан өрү деңгелдиг. Ынчангаш хой оолдаашкыны эки эртип турар. Ам 400 ажыг хураган хойжунуң коданында менди доругуп турар. Анаа дөрт сакманчык дузалажып турар.

СЭКП ТК-нын партияга, совет улуска Кыйгырыынга сорук киргеш, Оюн Манзарович хой бүрүзүнден хураганны менди доруктурар дээш шудургу ажылдап турар.

Д. ДАШИЕВ,

Тываның көдээ ажыл-агыйы дуржулга станциязының хой ажылының килдизиниң эргелекчизи.

«Шамбалыг» совхозка комсомолчу-аныяктарның тракторхову бригадазы эрткен чылын организастаттынган. Бригада шиитпирлиг үшкү чылда багай эвес дүжүттү өстүрген. Ол бригаданы коммунист Моңгуш Маадыр-оол удуртуп турар.

ЧУРУКТА: М. Маадыр-оол.

Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ИДЕГЕЛДИГ ҮНДЕЗИНИ

СЭКП ТК-ның Политбюрозу, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ол аян-чорук үезинде эш Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгаазын долузу-биле чүүлдүг деп көрген. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле Кубаның Коммунистиг партиязының аразында, ССРЭ биле Кубаның аразында акы-дунма найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге чаа үе-чадалыг, чугула болуушкун кылдыр үнелээнниниң дугайын делегейниң солуннары бижип турар.

ГАВАНА. Гавананың солуннары шуптузу бедик деңнелге совет-куба чугаалажылгаларнының куба улустуң амыдыралында ёзулуг төөгүлүг болуушкун деп үнелевишаан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Кубага аян-чоруунуң түңнелдериниң дугайында чүүлдерни бижип турар.

Л. И. Брежневтиң анаа чоруп турганының үезинде ССРЭ биле Кубаны эвилелдештирген бузулбас чаңгыс эп болгаш эш-хуузунуң сагыш-сеткил каттыштырылгазы база катап илереттингенин айыткаш, «Гранма» солун. «Совет-куба найырал бызыг болгаш кажан-даа бузулбас»—деп, онзалап демдеглээн.

СОФИЯ. Л. И. Брежневтиң Кубага кылган ханы принциптиг чугаазын бүгү делегейде калбаа-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турары, амгы үениң кол-кол айтырыгларын шынныг ёзу-биле шиитпирлээринче Совет Эвилелиниң быжыг шиитпирлии делегейниң ак сеткилдиг кижилеринге шуптузунга чаа-чаа күштү берип турар деп, «Земеделско знаме» солун айыткан.

ВАРШАВА. «Контрреволюцияны дашкаар үндүрериниң» кандыг-даа оралдажыышкыннары, революстуг улустуң суверенниг тура-соруун базар сорулга-биле даштыкыдан кандыг-даа холгаарлаашкынны дээрге, ужур-дурум чок, харын-даа — кем-буруулуг үүлгедиишкин-дир деп ССРЭ-ниң санап келгениниң болгаш ынчаар көрүп-даа турарының дугайында совет удуртукчунуң тоотуг, шиитпирлиг чугаалаан сөстери делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чавырылдырарынга шаптыктаарын оралдажып турарларга сагындырыг болурун польша солун «Жолнеж вольности» Гаванага куба-совет найырал митингизинге Л. И. Брежневтиң чугаазынга холбаштыр бижээн.

УЛАН-БАТОР. Моолдуң «Худулмур» солуну Л. И. Брежневтиң Кубага үре-түңнелдиг аян-чоруунга холбаштыр: ол дээрге, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы Тайбың программазын амыдыралга боттандырарының оруунга база бир чугула базым-дыр—деп, демдеглээн.

ПАНАМА. Кубага Л. И. Брежневтиң аян-чоруу дээрге, боттарының хосталгазы дээш демисежип турар улустарга Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның харам чок дузаламчызының база бир тодаргай көргүзүү болган деп Панаманың Улусчу партиязының (ПУП) Политбюрозунуң медегелелинде чугаалап турар.

ПУП-туң Политбюрозу Кубаның социал-экономиктиг хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннерни демдеглээш, «ол дээрге Латин Американың бүгү улустарынга ажыттынган орук-тур»—деп, бижээн.

БОГОТА. Леонид Ильич Брежневтиң Кубага аян-чоруунуң түңнелдери социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чаңгыс эвиниң улам быжыгып турарының дугайыны, а ол ышкаш Латин Американың америк империализминиң «коштанчызы» болурундан ойталап бар чорууруунуң дугайын чугаалап турар-дыр деп Колумбияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң кежигүнү, «Вос пролетариа» солуннуң директору Мануэль Сепеда чугаалаан.

«Совет Эвилелиниң идепкейлиг-биле боттандырып турары тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы бодунуң үре-түңнелин берип турар деп, М. Сепеда чугаалаан.

БУЭНОС-АЙРЕС. Америкдиде эң баштайгы хосталган чурт — Кубага Л. И. Брежневтиң аян-чоруу дээрге, тайбыңның аян-чоруу дээрзи чугаа чок деп Тайбыңның аргентин Чөвүлелиниң даргазы Альберто Каселья СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Социалистиг чурттарның боттандырып турар политиказы дайынның политиказын шиитпирлии-биле тиилеп турарын А. Каселья демдеглээн.

АЛЖИР. Совет Эвилели — бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустарның шынчы өңнүү — деп, «Репюблик» солун СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының Кубага албан ужурунда аян-чоруунуң түңнелдеринге холбаштыр бижээн.

(СЭТА).

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

КОДАННАРДА ХУРАГАННАР НЕМЕШКЕН

Эрзин районнуң «Чаа орук» колхозунуң Чөөгейде № 1 хойжу бригадазының коллективи чылдың-на эки көргүзүглерни чедип ап келген. Ол бригаданы Соян Алдын-оол удуртуп турар. Бригада 1971 чылда 100 хойдан-на 85, 1972 чылда — 88, 1973 чылда — 90 хураганны менди камгалап, бир хойдан ортумаа-биле 2,4 кг чедир дүктү кыргып, социалистиг чарышка чылдың-на тиилекчи болуп турар.

Бригадада 3580 баш төрүүр хой бар. Ам 610 хой хураганнаан. Оларның чаш төлү менди.

Соян Алдын-оолга удурткан комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазы чүгле районда эвес, а республикада атсураглыг. Шиитпирлиг 1973 чылда республиканың хойжу бригадаларының аразынга тиилекчи болуп, ВЛКСМ Тыва обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Ону амдаа быжыг тутпушаан.

А. Аракчаа.

* * *

«Бай-Тал» совхозта хой оолдаашкыны түлүктээн. Даштыг-Тей бригадазында 2340 хой оолдаан оон 2346 хураган алдынган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Эреге Серин-оолдуң коданында 235, Хертек Дамдыйның — 223, Хомушку Хаван-оолдуунда — 213 хураган хорамча чок өзүп турар.

Хой оолдаашкынының түлүктээни-биле холбаштыр «Бай-Тал» совхозтуң дирекциязы малчыннарның хандырылгазынче кол кичээнгейни угландырган. Суг сөөртүлгезин, автолавка хандырылгазын, почта чедирилгезин экижиткен.

Б. Барба.

Бай-Тайга район.

* * *

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозта аныяк хойжу Куулар Алдын-оолдуң коданында 180 чаш хураган эки доругуп турар. Кыштагда мал чеми четчир. Суг-биле хандырылга эки. Чоокта чаа хойжунуң кажаазының көрженин бөлүк шефчилер коптарып берген.

Д. Ооржак.

* * *

«Тес-Хем» совхозтуң Берт-Даг салбырында чаа төрүттүнген 1197 баш хураган менди. Хойжу кодан бүрүзүнде чеде берген сакманчыктер оларны эки ажаап, чемгерип турар. Эки ажылдыг сакманчыктерге Уваңгур Аракчаа, Марчын Саар, Алдачы Белекмаа, Бүлчүн Өнермаа, Намзырай Шожутмаа олар хамааржыр. Сакманчыктер 120—150 баш чедир хураганны менди доруктурган, улуг кадарчыларга хүлээдип бээрин хүлээнгеннер.

М. Тирчин.

Тес-Хем район.

* * *

Михаил Кодуракка удурткан «Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырында хойжу бригадада шээр малдың оолдаашкыны массалыг. Ам кайы-даа коданда хорамча чок. Бо талазы-биле Сат Түмен-Байырның, Ондар Сүтежиктиң, Сат Хоюр-оолдуң көргүзүглери эки.

Салбырның кыштагларынче сиген, сула, арбай чедирилгези үргүлчүлеп турар. Механизаторлар Анатолий Кодурак, Сат Кызыл-оол олар хүнде 3—4 рейсти кылып, шудургу ажылдап турарлар.

С. Опук-оол.

Улуг-Хем район.

ССРЭ-ниң камгалал Министри Бухарестен үнүпкен

БУХАРЕСТ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң камгалал министрлериниң Комитединиң ээлчеглиг хуралынга киришкеш, февраль чедиде Бухарестиден Төрээн чуртунче чорупкан.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ХУРАЛ

1974 чылдың февраль 6—7-де РСР-ниң найысылалы—Бухарестиге Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң камгалал министрлериниң Комитединиң ээлчеглиг хуралы болган.

Хуралга Варшава керээзиниң организациязының шериг органнарының хүн бүрү ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле дүүшкен шиитпирни хүлээп алган.

Румынияның Социалистиг Республиказының национал камгалал министри армия генералы И. Ионицэ хуралды даргалаан.

Чаа күрүне тургустунган

НЬЮ-Йорк. (СЭТА). Февраль 7-де Гренада дээр ортулукту хамаарышпас чаа күрүне кылдыр чарлаарының байырлыг ёзулалы ооң төвү — Сент-Джорджес хоорайга болган.

Кариб далайның Мурнуу-чөөн кезээнде чыдар улуг эвес Гренада деп ортулук ийи чүс чыл дургузунда Англияның колониязы бооп келген. «Гренаданың улузунуң хөй чылдарда демиселиниң түңнелинде ооң хамаарышпас чоруун Англия хүлээп көөр ужурга таварышкан.

Англи парламентини тараткан

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның премьер-министри Э. Хит февраль 8-тен эгелеп парламентини тарадырының болгаш февраль 28-те парламентиге хуусаадан эрте соңгулданы эрттирериниң дугайын чарлаан. Экономиктиг болгаш политиктиг кризис-биле холбаштыр чуртта байдалды чугаалашкан министрлер кабинединиң хуралынга ындыг шиитпирни үндүрген.

Иорданияда болуушкун

ЛОНДОН. (СЭТА). Иорданияның хааны Хусейн Англияга аян-чоруун ара хаггаш, АКШ-че чоруур дээнин соксаткаш, Амманда дүвү-далаш-биле чанып келген. Чурттуң Соңгу-барыын талазында турар иордан шериг кезектеринде дүвүрээзинниг үймээшкинниң ужурундан Хусейн чуртунче дүрген чанар деп шиитпирлээнин информация агентилелдери дыңнаткан.

HERON
GARAGE PARKING
SERVICE IS OUR
HERON NEWS
Sorry!
OUT OF PETROL

Дыка хөй чурттарның, ооң иштинде Англияның нефть ээлери ажык-кончаа сүрер дээш ол кывар чүүлдү карга-өжегээр чедишпес кылдыр тааруштырып турар. Лондоннуң бензин хандырылгазы колдуунда-ла үзүлген, бензин кудар чүс-чүс станциялар хагдынган. Хоорайда кывар чүүл дээш ёзулуг-ла «аңнаашкын» бооп турар.

ЧУРУКТА: «Бензин чок»—деп бижип кааның Лондонга бо-ла көрүп болур.

Камера пресс-СЭТА-ның фотозу.

Мурнуу-Чөөн Азияда дүшкүүрлүг байдал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сайгоннуң шериг командылал чери, ооң шериглери «Спратли дээр маргылдаалыг ортулуктарны хайгаарап, таңнындап чоруп турарының» дугайын чарлаан деп, ЮПИ агентилел дамчыткан. Чартык ай мурнунда ийи хүннүң дайынының үезинде Кыдаттың Парасель ортулуктарындан үндүр сывырыпканының соонда Сайгон эрткен неделяда ийи шериг корабльин болгаш 200 шериглерлиг транспорт суднозун Спратли ортулуктарының уунче чоруткан деп, ол агентилел уламчылаан. ЮПИ-ниң бижип турары-биле алырга, ортулукту камгалаар сорулга-биле Спратлиже немелде чепсектиг күштерни Сайгон чорудар деп турар.

Спратли Кыдаттан мурнуу чүк уунда 800 миль, Мурнуу Вьетнамның чөөн талазында 250 миль болгаш Филиппиннерден барыын талаже 200 миль ырак турарын ЮПИ тайылбырлаан. Ады үнген талалар шуптузу ол ортулуктарны боттарының деп турар.

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуаның дыңнадып турары-биле алырга, КУР-нуң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи медеглел кылгаш, Наньшацюньдао (Спратли), Сишанюньдао (Парасель) ортулуктарын, а ол ышкаш Мурнуу-Чөөн Азияның элээн каш чурттарының аразында былааштыг бооп турар өске-даа ортулуктарны «кыдат девискээрниң тудуш кезээ» деп чугаалаан. «Кыдаттың девискээр черлериниң бүдүн чоруунга болгаш суверенитединге холгаарлаашкын кылырының кандыг-даа таварылгазын» КУР-нуң чазаа болдурбас деп, ол-ла төлээлекчи немеп чугаалаан.

ДЕЛИ. (СЭТА). «Индиан экспресс» солуннуң корреспондентизи Мурнуу-Чөөн Азияның элээн каш чурттарының дипломаттары-биле ужуражып, чугаалашканынга үндезилээш, олар «Кыдаттың дайынзырак үүлгедиишкиннеринден коргуп турарлар» деп бижээн. Чижээлээрге, олар, өске-даа чурттарның, эң ылаңгыя Филиппиннерниң кордап турары Спратли ортулуктарынга боттарының тергиидээшкинин быжыглаар дээш кыдаттар чүнү канчаарының дугайында айтырыгже сагыш салып, дүвүреп турар деп, ол корреспондент бижип турар.

МАНИЛА. (СЭТА). Филиппиннер биле Мурнуу Вьетнамның аразында орук аразында бооп турар месилдежиишкинче Манила дыка сагыш салып, «ол девискээрде болуушкуннарның кандыг байдалдыг бооп турарын ыяк хайгаарап турар» деп Филиппинчиң национал камгалал министри Хуан Понсе Энриле корреспондентилерге чугаалаан.

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Мурнуу-Чөөн Азияның күрүнелериниң ассоциациязының (АСЕАН) кежигүннери чурттар амгы үеде Парасель ортулуктарын КУР-нуң чепсектиг күштериниң эжелеп алганының дугайында айтырыгны өөренип көрүп турар деп, Индонезияның даштыкы херектер министри Малик медеглээн. Ол ортулуктар кайа хамааржырының дугайында маргылдааны шиитпирлээрин делегей организациязынга шилчидип бээр ужурлуг деп, ол демдеглээн. Ол айтырыгны чугаалажыры-биле АСЕАН-ның чөвүлел хуралын чыгган туруп болурун Малик чугаалаан.

Пекинниң чепсектиг үүлгедиишкини маргылдаалыг айтырыгларны күш ажыглап тургаш, шиитпирлээринче кыдат удуртукчуларының чүткүлүнүң тодаргайла херечизи-дир деп Индонезияда көрүп турарын «Педоман» солун демдеглээн. Оон өске бир индовези «Синар харапан» солун «чер бөмбүрзээниң ол кезээнге Пекинниң келир үеде кандыг аргаларны ажыглаарын болгаш канчаарын Азияның чурттарынга Парасель ортулуктарының чанынга болган месилдежиишкин тодаргайы-биле көргүзүп турар-дыр» деп бижээн. Кыдат бодунуң кожаларының дыка хөй девискээр черлерин холгаарлап алырын күзеп турар деп, «Брита буана» солун айыткан. Пекин бодунуң ол дайын үүлгедиишкини-биле келир үеде ындыг айтырыгларны шиитпирлээрде канчаарын көргүзерин күзээн эвес ыйнаан?

КУАЛА-ЛУМПУР. (СЭТА). «Парасель ортулуктарының девискээринге чепсектиг месилдежиишкин Азияның ол девискээринге тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка шыңгыы уржуун таварыштырып турар» деп Малайзияның «Стрейтс эхо» солуну бижээн.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). КУР-нуң Парасель ортулуктарының девискээринге ажыглааны «күш дөгээр аргазы» бедик албан дужаалдыг америк кижилерниң «элээн дүвүрээзинин» болгаш «хөй-хөй айтырыгларны салырын» болдурган. Пекин бодунуң девискээр дугайында маргылдааларын шиитпирлээрде күш ажыглавас деп америк ажылдакчылар амдытаа чедир-ле санап турган деп, Ассошийтед пресс агентилел дамчыткан.

Сэнкаку болгаш Спратли ортулуктарын Пекинниң холгаарлап алыр дээни быжыглаары-биле шериг күжү ажыглаар дээр база-ла ындыг үүлгедиглиг ажыглай бербес ирги бе деп, олар айтырып турарлар. Ынчаарга Сэнкаку ортулуктарын Япония бодунуу кылдыр санап турары билдингир болгай.

ЯНЗЫ-БҮРҮ МЕДЭЭЛЕР

Дайынчының тайбың ижи

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң мурнакчы хойжузу Вера Чүльдүмовна Байлак үжен чыл бурунгаар акы-дуңма украин улустуң Ровно хоорайын немец-фашистиг эжелекчилерден хостаарынга киришкен. Тыва эки турачыларның төлээлери-биле кады ол Ровно хоорайга баргаш, байырлалга киржип чораан.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилекчизи, коммунист Вера Чүльдүмовна бо хүннерде ниитиниң малының баш санын өстүрер дээш демиселдиң база бирги одуруунда туржуп турар. Ооң кадарган хой кидин түлүк оолдап эгелээн. Баштай төрээн 150 хойдан 170 хураган менди доругуп турар.

Д. ОНДАР.

• • •

Партактив өөредилгези

СЭКП Тес-Хем райкомунуң чанында партия активиниң школазының ээлчеглиг кичээли болуп эрткен.

СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы В. Ч. Очур «Коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң дугайында», партия райкомунуң бирги секретары Н. С. Бойду «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партийжи-организастыг ажылды экижидер талазы-биле амгы үениң негелделериниң дугайында», партия райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи Т. С. Сандан ажыл планын тургузары, партия хуралдарын эрттирери, партияга хүлээп алыышкын дугайында дыңнакчыларга чугаалап бергеннер.

Түңнелинде практиктиг кичээл эрткен, аңаа партдокументилерни долдуарын өөренген.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

• • •

Каа-Хемниң аалчылары

Республиканың хөгжүм-шии театрының орус бөлүүнүң артистери бо хүннерде Каа-Хем районнуң ажылчыннарынга бодунун уран талантызын бараалгадып турар. Олар Н. Анкиловтуң «Солдаттың кадайы» база «Элдептиг яблоко» деп шиилерни көргүзүп чоруур.

Шиилерниң кол рольдарын Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Л. Котов биле М. Рамзанова олар күүседип турар.

Ю. ЕГОШИН.

• • •

Конкурс чарлаан

«50 чылда Ленинниң ады-биле» деп темага эң эки лекция бижииринин конкурузун комсомол обкомунуң бюрозу республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чери-биле кады чарлаан.

Комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканындан бээр 50 чыл болурунга тураскааткан бо конкурска партия, комсомол ажылдакчылары, эртемденнер, чогаалчылар, башкылар, ажылчыннар, студентилер, өөреникчилер киржип болур. Лекция бижииринге кол негелделер мындыг: утказы ханы, амгы үениң амыдыралынга дүүшкек, тус черниң чижектерин киирер.

Лекцияның авторлары бижээн текстерин «Билиг» ниитилелиниң эге организациязынга киирер. Оон соонда ВЛКСМ обкомунче азы республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинче чорудар.

Материалдарны конкурска 1974 чылдың апрель 1-ге чедир киирер. Лекцияның хемчээли машинага парлаан 20—25 арын болур.

Конкурстуң түңнелин үндүрери-биле жюриин тургускан.

Эң эки лекцияларны бижээннерге шаңналдарны тыпсыр. Бирги шаңнал 60 рубль, ийигизи—40, үшкүзү—30 рубль болур.

(Бистиң корр.).

„Борис Годуновтуң“ юбилейи

Музыка уран чүүлүнүң эң кайгамчык чогаалдарының бирээзи М. П. Мусоргскийниң «Борис Годунов» деп операзын чогааткандан бээр бо чылдың февраль 8-те чүс чыл болган. Композитор академик Б. Асафьевтиң үнелээни-биле алырга, бо опера «орус композиторларның делегейниң уран чүүл культуразынга киирген эң үнелиг салыышкыннарының бирээзи болур».

Гениалдыг орус талантылар — М. П. Мусоргский биле А. С. Пушкинниң угаан-бодалы, талантызы, уран мергежили «Борис Годуновта» чыгдынган. Делегейниң музыка театрының төөгүзүнде социал база философия талазы-биле чугула чүүлдерниң, улусчу аажы-чаңны шын көргүскениниң, кол маадырларның мөзү-шынарының ханызы-биле «Борис Годуновка» деңнежир шак ындыг чогаалды тывары берге.

«Чаңгыс аай идея-биле чалгыннанган чоннy кол күш кылдыр көргүстүм. Мээң кол сорулгам ол. Ону операга көргүстүм»—деп Мусоргский бижээн.

Улустуң салым-чолунуң дугайында чурукчу-демократтың дириг чүве дег угаан-бодалы «Борис Годуновка» сиңниккен. Хаан ёзузун «улусчу эвес» эрге-чагырга деп буруу шаппышаан, Мусоргский бодунуң үнүн улусту камгалаарынче угландырган. Композитор ооң үезинге чедир көстүп көрбээн улусту музыка драмазының жанрын тургускан.

«Борис Годуновтуң» баштайгы көргүзүү Петербургтуң Мариин театрынга (амгы С. М. Киров аттыг опера болгаш балеттиң академиктиг театры) 1874 чылдың январь 27-де (февраль 8-те) болган. Делегейниң музыка драматургиязының хөй-хөй улуг чогаалдары дег, Мусоргскийниң операзын дораан-на хүлээп көрбээн. Ону Мариин театрынга көргүзер кылдыр арай боорда чөпшээреткен. Эрге-чагырга черлериниң санап турары-биле алырга опера улуска хосталгалыг хөөннерни чедирги дег болган. Орус интеллигенцияның демократчы үзелдиг бөлүктери операны өөрүшкү-биле хүлээп алган. Ынчалза-даа чамдык музыка критиктери болгаш мыыгуурттаннар ону бактаарын оралдажып турганнар. Операның инструментилер шилилгези таарымча чок болган деп, композиторну чемелээн.

Мусоргский мөчээн соонда «Борис Годуновту композитор Н. А. Римский-Корсаков эде кылгаш, инструментилер шилилгезин база таарыштырган. Эде кылдынган операны 1901 чылда Улуг театрга эң баштай тургускан, оон бээр амгы бо хүннерге чедир ук операны ойнавышаан. С. В. Рахманинов операны чаңгыс эвес удаа дирижерлап келген, Бористиң партиязын Ф. И. Шаляпин күүседип турган. Собинов, Обухова, Максакова, Козловский ышкаш сураглыг ыраажылар операга ырлап тургулаан.

Бистиң чуртувустуң эң улуг музыка театрларында «Борис Годуновту» ойнап турар. Операның тургузукчулары оон аңгы-аңгы редакцияларын шилип алгылаар. ССР Эвилелиниң Улуг театры Н. А. Римский-Корсаковтуң редакциялаазын шилип алган. С. М. Киров аттыг опера болгаш балеттиң академиктиг театры авторнуң бодунуң тургусканынга шынчы бооп арткан. Чамдык театрлар композитор Д. Д. Шостаковичиниң авторлааны эң сөөлгү редакцияны база ажыглап турарлар.

Наталия Гугкаева.

(ПМА).

БАЗА БИР ЧАА НОМ: «ШҮЛҮКТЕР»

Байкара Хөвеңмейниң «Шүлүктер» деп ному парлалгадан үнүп келди. Бо чыындыда шүлүкчүнүң сөөлгү шүлүктерин болгаш дайын үезинде бижээн бир эртем ажылын киирген.

«Шүлүктерниң» хемчээли биче-даа бол, темазы делгем, утказы ханы, сөзү чечен. Байкара Хөвеңмей — тыва национал интеллигенциязының мөзүлүг оглу. Кызыл хоорайга бир эжи-биле чавыдак аътка ушкажып келген. Оон типографияга өрүкчүлей берген. Эртемге кончуг сундулуг болгаш баштай моолдап, орустап, ооң соонда «шокар-үжүк» чогааттына бээрге, тывалап номчуптар, бижиптер кылдыр боду-ла өөренип алган. Байкара Хөвеңмей — тыва чечен чогаалдың ак өргээзин дөң кырынга чалап тигишкен кижилерниң бирээзи. Ооң чогаалдарының овзагай аялгазы болза, революстуг үзел-бодалдарның аян-хөөнүн илередип турарында болур. Шүлүкчүнүң «Партиям» деп чогаалындан хензиг одуругну номчуптаал.

Делегейде эң-не эки кижилерниң
Угаан, күжү, эчис соруу чүгле сенде...
Демир-үжүк, чепсек туткан солдадың бооп,
Демниглерниң чыскаалынга кирип алгаш,
Сооңдан калбайн базып орар болганымга
Сорук кирип, чоргаарланып, өөрүүр-дүр мен.

Бо хире дидим, чоргаар одуругларны бодунуң чогаалчы салымын, өөренип алган эртемин арат чоннуң улуг херээнге берип чораан партияның демир-үжүк туткан солдады бижип шыдаар! Шүлүкчүнүң бо одуругларындан хоочун коммунист болгаш ооң изин истээн аныяк салгакчы бодунуң допчу намдарының өөрүшкүзүн дораан билип ап болур.

«Аныяк ээлер» деп шүлүкте бистиң үениң «ажыл долу, эртемнерже эжик ажык» чалыыларның чуртталгазын магадап эскергеш, бодунуң көргенчиг чораан чалыы назынын шүлүкчүвүс мынчаар сактып келир:

Көвей чылдар мурнунда мен аныяк чордум,
Аныяк назын сыр-ла өске чораан чүве.
Хөй-ле дизе он беш харны улгаткан дээр.
Аалдар кезип, хөлечиктеп чоруп-ла бээр.

Бо строфаны номчааш, кижиниң кара баары ажыңайнып, сагыш-сеткили саргып келир. Оон ужуру чүл? Бистиң хоочун салгалдың кижилери — ядыыларның ажы-төлү ол шагда он бештеп чорааш, хөлечиктеп эгелээр турган. Ам кандыг-дыр чээ?! Он беш харлыг оол-даа, кыс-даа бети дээрге он классты доозуп турар. Оон ыңай дээди сургуулче аъттаныптарынга белеткенип турар. «Багын чутаалаарга, бачыды арлыр» деп үлегер чугаа бар. Бир чамдык он беш харлыг уруглар холунга ине, чүсүк тудуп албас, чок болза, он беш харлыг оолдар хүүрек сывы тудуп билбес болгулаары хаая эвес болдур ийин, «Аныяк ээлер» деп шүлүктү номчааш, кижиниң өөрениксээн кээр, ажылдаксаазы кээр, чаңгыс хүн-даа халас эрттирбээйн адырам деп бодалды хайныктырып келир чогаал-дыр.

Амыдыралда чаа чүвени Байкара Хөвеңмей черле чандыр көрбес чораан. Кызылдың чанында Улуг-Хемни кежир туткан көвүргүнү көргеш, ажылчынның ажыл-ижин мактап, бодунуң чонунуң көвүрүү-биле кандыг-даа үеде кежип чорууруң, ойзуп чутаалаарга, тыва кижиниң коммунизмниң даартагы хүнүнче кезе көрген шырайын, күзелин хоочун шүлүкчү кончуг шын илереткен.

Көвүргүнүң тудугжузун
Көвей катап ошкаксаар мен.
Коммунистиг даартагыже
Хостуг базар көвүрүглеп,
Кежээ, дүне, эртен, хүндүс
Кезээде-ле кежиксээр мен.

Бо номда бир кайгамчык чүүл бар, ооң адын «Тываның шүлүк чогаалы» дээр. Бо болза тыва шүлүк тургузуунуң дугайында тускай темага бижиттинген баштайгы эртем ажылы болур. Студентилер, аспирантылар болгаш тыва шүлүк тургузуун хандыр билип алыксап чоруур кижилер бо чүүлден дыка солун тайылбырларны бодамчалыг номчугулааш, билип ап болур.

«Шүлүктер» деп чыындыда чээрби беш шүлүктер болгаш бир чүүл, ийи фото-чуруктар киргилээн. Бо чыындыны тускай ном кылдыр үндүрерде Тываның Алдан-Маадыр музейиниң эртем ажылдакчылары, республиканың Пушкин аттыг библиотеказының тыва номнар килдизиниң ажылдакчылары болгаш ук номнуң редактору Юрий Кюнзегеш кончуг үнелиг, буянныг ажылды кылган. Моон соңгаар Байкара Дамчаевичиниң республиканың төп музейинде шыгжаттынып чыдар архивинге үндезилээш, ооң чыынды чогаалдарын болгаш эртем ажылдарын улуг хемчээлдиг дептер кылдыр үндүрери чугула деп бодаар мен. Хензиг шүгүмчүлел бар: ол номда кирген Б. Д. Хөвеңмейниң, С. А. Сарыг-оол, С. П. Шипачев-биле кады олурар чуруун Алдан-Маадыр аттыг музейниң архивинден алганын айытпаан, база каасталгазын кылган чурукчунуң ады-сывы астыга берген болду. «Тываның шүлүк чогаалы» деп чүүлдү «Тувинская поэзия» деп утказын хажыдыр очулдурган, ону «Тувинское стихосложение» диген болза орус номчукчуга билдингир турган боор. Ол номнуң кол утказын орустап бижээни шымбай-дыр.

«Аът өлзе-даа, баглаажы артар. Ада өлзе-даа, оглу артар». Шүлүкчү чок-даа болза, шүлүктери арткан-дыр, ынчангаш бо хензиг чүүлүмнү Байкара Хөвеңмейниң шүлүү-биле доозайн:

Чаагай час-даа Тыва черде
Чырааладып чоруп туру.

Моңгуш КЕНИН-ЛОПСАН.

Школалардан медээлер

Күш-ажыл кичээлинге тураскааткан

Бай-Тайга районнуң Бай-Тал ортумак школазынга «Бажың ажылының кичээлиниң ажык-дузазы» деп темалыг кежээ болган. Аңаа өөреникчилер, башкылардан аңгыда ада-иелер база киришкен. Школаның залын күш-ажылга тураскааткан чуруктар, күш-ажыл дугайында чугаалар, үлегер домактар бижээн плакаттар-биле шимээн. Класстарда уругларның боттарының кылган аъш-чемин, даараан болгаш аргаан идик-хеп, бажың дериглерин делгеп салган.

Күш-ажыл башкызы Галина Ховалыговна Кончук күш-ажылчы мергежил шилип алырынга бажың ажылы кылыр кичээлдиң ужур-дузазының дугайында чугаалаан. Кичээлге алган теоретиктиг билиглерин бажыңга баргаш, быжыглап, херек кырында чемни кылырын, хепти даараарын практикалап турар уруглар бар. Оларга ада-иелер херектиг чүүлдерни садып берип, деткип турар ужурлуг. Делгелгеде орус, тыва аъш-чемниң 22 хевири, аргаан, даараан идик-хеп, бажың дериглериниң 180 чүүл-бүрү кылыглары бар болган. Делгелгениң түңнелин класстар аайы-биле үндүрген.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

Башкыларның киржилгези-биле

Шагаан-Арыгның Культура бажыңынга районнуң ортумак школаларының башкылар коллективтериниң Совет Тываның 30 чыл оюнга тураскааткан уран чүүл көрүлдезиниң түңнел концерти болган. Көрүлдеге шупту 7 ортумак школаларның 250 кижилиг коллективтери хаара туттунган.

Баян-Колдуң, Ак-Туругнуң, Шагаан-Арыгның № 2 школазының башкылары идейлиг утка талазы-биле шынарлыг, күүседикчилери эки белеткелдиг концерттерни көргүскеш, 1—2-ги черлерни үлешкеннер.

Баян-Кол ортумак школазының башкызы В. Бокановтуң «Белек» деп ырны база ол-ла школаның башкызы А. Труфанованың англи, тыва, орус дыл кырынга ырларны күүседирин көрүкчүлер сонуургааннар.

Көрүлдениң түңнелинде бот-тывынгыр уран чүүл концерттериниң хоочун киржикчилери: Чаа-Хөл школазындан А. О. Седип, Е. С. Рукошева, Шагаан-Арыг школазындан В. Т. Бахтин, В. С. Чылбак болгаш өскелер-даа өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

К. БИЧЕ-ООЛ.

Ажылды идепкейжидер

Эрзин ортумак школада партия эге организациязының хуралынга школада комсомол болгаш пионер организацияларының өөредилге-кижизидилгелиг ажылды экижидеринче угланган ажыл-чорудулгазының байдалын чугаалашкан. Школаның өөредилгезиниң түңнели эрткен чылдардан бедип, бирги чартык чылда 95 хуу четкени комсомол болгаш пионер организацияларының ажылының экижээниниң база бир херечизи деп хурал демдеглээн. Комсомол комитединиң болгаш дружина чөвүлелиниң школада чорудуп турар өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга киржилгези калбарып, пионержи чыыштарны, темалыг кежээлерни, диспуттарны, конференцияларны солун эрттирип турар апарган. Доозукчу 10 «а» класстың комсомолчулары өөредилге, сагылга-чурум талазы-биле соцчарыштың тиилекчилери бооп турар. Олар доозарының экзаменнеринге амдыгааштан-на белеткенип эгелээн.

Ынчалза-даа комсомол болгаш пионер организацияларының ажылында, башкыларның болгаш дирекцияның талазындан ол организацияларның ажылын углап-баштап турарында коскү четпестер барын коммунистер шүгүмчүлээн. 4-7 класстарда өөреникчилерниң чуруму кошкак. Комсомол комитединиң ажылы эреңгей, ынчангаш комсомолчулар ортузунда кижизидилге ажылы ам-даа чогуур негелдезинге четпес. Айыттынган четпестерни дарый чайладырын хурал башкылар коллективинге, хөй-ниити организацияларга дааскан.

А. ДАМДЫН.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле Күрүне комитеди биле Сахалинниң облном садыының организастааны «РСФСР-ниң ном үндүрер черлериниң номнары» деп делгелгезин Сахалинниң чурттакчылары дыка сонуургап турар. Ында бир муң ажыг чүүл-бүрү номнар бар. Южно-Сахалинскиниң чурттакчылары областың Политиктиг чырыдыышкын бажыңында ол делгелгени көрүп, таныжып турарлар. «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери — амыдыралга», «Акы-дуңма, российжи өг-бүледе», «Эртем-техниктиг депшилге», «Кайгамчыктыг солун чүүлдер», ном уругларга чаа чүүлдерни таныштырар»—деп, эгелиг делгирлер кижилерниң кичээңгейин хаара тудуп турар.

ЧУРУКТА: делгелгениң залында.

О. ГАЛУШКОНУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Кожазындан аалчылар

«Тыва кобальт» комбинаттың бот-тывынгыр уран чүүл бөлүүнүң артистери кожазы ажыл-агыйларның суурларынга чоокта чаа аалдап чораан. Оларның интернационалчы, солун, янзы-бүрү программалыг концерти С. К. Тока аттыг совхозтуң төвүнге, Каъкка болгаш Чал-Кежигге болгулаан.

Аныяк — металлургтарның уран мергежилдиг көргүзүглерин «Коммунизмниң херели» колхозтуң төвү — Кочетово суурнуң чону база улуг сонуургаан. «Хову-Аксы» деп ниити ырыны, «Аныяктар» деп танцыны, Рая, Роза Сапчат угбашкыларның аяныг ырыларын көрүкчүлер катап-катап дилеп турган.

А. МОҢГУШ.

Чаа кинону көрүңер

Афера Цеплиса

«ЦЕПЛИСТИҢ КАЖАРЛААШКЫНЫ» деп Риганың киностудиязының үндүргени делгем экранныг өңнүг кино республиканың киноэкраннарында үнүп эгелээн.

КЫМ СОҢНАЙ КАТТЫРАРЫЛ?

Американың Лас-Валес хоорайында чиижең оюннар ойнаарын ажыы-биле чөпшээрел каан, ындыг оюннарга тускай клубтар безин ажыткан. Ында ам мырыңай кижи-биле месилдежир автоматтар база тывылган. Оларны клубтар ээлери мөлчүлгеге ажыглай берген. База бир онзагай чүвези-чүл дизе: автомат кижини удуп апканда, чаа кыжырып каттырар, а уттурупканда, аажок кыжанып алгырар.

Уктус даглары—Уралда эң-не чурумалдыг, чараш черлериниң бирээзи. Ында Свердловскиниң лыжа спортунга ынак кижилериниң хөй санныг спортчу баазалары бар. Чурттуң бүгү-ле булуңнарындан Уктус дагларынга лыжалап, чуңгуулаар дээш хөй кижилер кээп турар.

ЧУРУКТА: Красноярскиниң лыжачылары Николай Митрохин, Сергей Дмитрович, Сергей Толстихин Уктус даанда трамплин чанында.

А. ГРАХОВ биле А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЗООПАРКТАР ЧҮГЕ ХЕРЕГИЛ?

Чамдык чурттарда зоопарктар дириг амытаннарны улуска сонуургадырынга, колдуунда оларның ээлерин байыдарынга хереглеттинип турар хевээр. Зоопарктарның ёзулуг ажык-дузазы — дириг амытаннарның аажы-чаңын, амыдыралының онзагайын шинчилээри, өөренири болур. А чамдык таварылгаларда шуут когу-биле үстүр дей берген дириг амытаннарны болгаш куштарны камгалап алырынга ол дузалыг.

Чижээлээрге, Москва зоопарыгында бир элдептиг аң бар. Кыдат дылдан ооң адын очулдурарга, «дөрттүң чаңгызынга-даа дөмей эвес» дээн. Шынап-ла ол ивинни ышкаш мыйыстыг, а ивиге дөмейлешпес, кудуруу инектии-ле, а инекке база дөмейлешпес, дуюглары өшкүнүү, өшкүге база дөмей эвес, аътка дөмейлежир хевир база бар, а аът база эвес. Узун эвес челдиг, өремеленчек карактарлыг ол аңның өске ады—«милу», а эртем ёзугаар ону «Давидтиң ивизи» дээр.

Кыдат императорнуң бедик ханаларлыг хериминиң иштинге кажаалаткан ындыг аңнарны көрген бирги европейжи Арманд Давид чүве-дир. Ол аңнарны көөр дээш Давид мырыңай амы-тынындан азар часкан. «Милунуң» чажыдын ажыдып, элээн каш ындыг аңнарны Европага ол чедирген-даа. Чээрби чыл болганда Хуанхэ хем үерлээш, императорнуң садының херимин алгаш барган, «милу» боданы-биле дезе берген. Удатпаанда оларны чок кылдыр өлүрүп каапкан.

Европа зоопарктарынга аппарган каш санныг «Давидтиң ивилери» эвес болза, ол ховар аңнар бөгүн турбас ийик. Олар ам мырыңай көвүдеп турарлар: 1922 чылда чер кырынга 64 баш турган болза, 1935 чылда 300 хире, а 1973 чылда 400 баш четкен.

(«Природа» журналдан)

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Хөгжүм-шии театрынга аныяк көрүкчүлер театрының тургусканы **«Дуэль мурнунда дүне»** деп шиизи суббота, воскресеньеде 19.30 шакта эгелээр.

Көдээ ажыл-агый техникумунуң залынга субботада **тыва шүлүк кежээзи** 19.30 шакта болур.

«Енисей» Культура бажыңынга субботада хоорайның милиция ажылдакчылары-биле ужуражылга, воскресеньеде дыштанылга кежээзи, а **«Энергетик»** Культура бажыңынга кайы-даа хүнде дыштанылга кежээзи 20 шактан эгелегилээр.

Дыштанылга парыгында хаак баазазы, теннис, бильярд залдары эртенгиниң 10 шактан ажылдап турар.

«Хүреш» стадионунга хоорайның бирги чери дээш **хоккей маргылдаазы** 12 шактан үргүлчүлээр.

Хербис даанга, **«Тайга»** станцияга тудуг болгаш транспорт ажылдакчылары хаакка ГТО нормаларын 11 шактан дужаар. Хаакка селгүүстээр кижилерни автобустар чедирип турар.

ХООРАЙНЫҢ ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 9-ТА

МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдылгалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10—Өңнүг телекөргүзүг. Уругларга. **«Коңгулууржугаш»** театр. 12.25 — **«Кадыкшыл»**. Эртем-нептередилгелиг дамчыдылга. 12.55— Өңнүг телекөргүзүг. **«Дириг амытаннар делегейинде»**. 13.55—Эстрада концерти. 14.25—Хостуг хүрешке эш хуузунда ужуражылга. **ССРЭ—АКШ.** Минскиден дамчыдылга. 14.55—**«Цирктиң оттары»**. 15.40 — **«Дугэновтарның өг-бүлезинге ийи шак»** деп Ц. Солодарьның шиизиниң баштайгы көргүзүү. 16.35 — 16.45 — Чапсар. 16.45—Телешииниң уланчызы. 17.30—**«Үе»**. Информастыг программа. 18.00 — Өңнүг телекөргүзүг. Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. **ЦСКА—«Химик»** (Воскресенск).

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Уругларга. **«Винни-Пух»**, 20.25— **«Тыва неделя»**. Информастыг программа. 20.40—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

21.00—**«Ээр черге өлүм»** деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. ГДР. 22.15 — Бөгүнгү музыка. 23.00—23.30—**«Үе»**. Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Черлик чүрек»** 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Бажы чок аъттыг кижи»** 8.20, 10.10, **«Кичээвиңер, язы-мелегей!»** 14.00, **«Велла»** 16.00, **«Цеплистиң кажарлаашкыны»** 12.00, 18.00, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Комиссар Берлахтың сөөлгү истелге херээ»** 15.00, 16.55, 18.50, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Игорь князь»** 15.00, **«Робинзон Крузонуң амыдыралы болгаш элдептиг ужуралдары»** 16.50, **«Ынакшылдың будужу»** 18.40, 20.30 шактарда.

Зоокомбинаттың Кызылда участогу дириг маныларны, койгуннарны, дырбактыгларны болгаш диииннерни хүлээп ап турар.

Ол аңнарны тударын күзээн кижилер Кызылдың зоомагазининиң дирекциязы-биле дугуржуп алыр.

МАГАЗИННИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 89.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 66700

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 15953. ТС—00261 ЧАГЫГ № 34.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—00266